

myntstudier

2023:1- december

Mynttidskriften på Internet

www.su.se/numismatiska-forskningsgruppen

Mellem riller og revner – Rekonstruktion og nytolkning af 500 års mønthistorie under Lunds domkirkes korstole

Gitte T. Ingvardson

Da Lunds domkirke i 1833 flyttede kirkens korstole op-dagede præst Nils Johan Ekdahl et af de mest enestående arkæologiske fund fra Skånes middelalderhistorie, med blandt meget andet 432 primært middelalderlige mønter. Allerede året efter fundets opdagelse blev møntfundene delt mellem Kungliga Myntkabinettet i Stockholm og Historiska museets møntkabinet i Lund. Viden om hvilke mønter, der kommer fra fundet, er desværre gået tabt over årene, men en delvis rekonstruktion af fundets sammensætning er mulig via opgørelser over mønternes fordeling udfærdiget i 1834. Korsstolsfundet må betragtes som den tidligst kendte samling af kirkefundsmønter; en fundgruppe, der fra 1950'erne og frem har udgjort en af grundpillerne i numismatisk forskning i Skandinavien. Korstolsfundet adskiller sig fra andre kirkefund, idet det er muligt at knytte de 432 mønter til en historisk defineret social gruppe. Det numismatiske materiale giver derved et enestående indblik i den religiøse elites møntbrug, og udgør et vigtigt forskningsbidrag til vores samlede forståelse af de skandinaviske kirkers talrige kirkegulvsfund.

Korstolenes konstruktion, datering og brug

Korstolene opførtes omkring 1350. I forbindelse med en større renovering af kirken flyttedes stolene i 1833

Redaktionelt

Myntstudier udges af Numismatiske Forskningsgruppen (Gunnar Ekströms professor i numismatik og penninghistoria) vid Stockholms Universitet. Ansvarig udgiver og redaktør är Jens Christian Moesgaard. Artiklarna kommer enbart att behandla mynt och därmed relaterad information, d.v.s inte medaljer, sedlar och polletter.

Distribution sker endast i detta elektroniska format (PDF). Artikelmanus och bilder skickas till: jens.christian.moesgaard@ark.su.se

Innehåll

Mellem riller og revner – Rekonstruktion og nytolkning af 500 års mønthistorie under Lunds domkirkes korstole <i>Gitte T. Ingvardson</i>	1
Olsborgsklippingen: Ett bortglömt myntfynd från Naverstads socken, Bohuslän <i>Anton Larsson</i>	27
Cirkulationen av Erik av Pommerns kopparsterling i medeltida Danmark <i>Albin Hedin</i>	30
Nya denarimitationer inom Hulters- tad-Uggårde- och Venus Victrix- gruppen <i>Lennart Lind</i>	38
Ett unikt exemplar från Reval – vad är det? <i>Ivar Leimus</i>	43

Fig. 1: Akvarel af højkoret med korstole umiddelbart inden den omfattende renovering af domkirken i 1833, hvor korstolene blev afmonteret og midlertidigt flyttet ned i krypten. Af F. Ahlgren.

til krypten (Brunius 1836, 147). I dag findes dele af stolene genopsat i to rækker langs nord- og sydsiden af koret. Stolene er bygget af egetræ, der er dendrokronologisk dateret til 1355+/- 5 år. Det er sandsynligt, at stolene produceredes kort efter fældning (Callahan 1983, 17–24). Korstolene var konstrueret som to spejlvendte L-formerede sammenhængende rækker af stole. Langsiderne bestod af to stolerækker, hvor forreste række var placeret direkte på gulvet, mens bagerste række var forhøjet og forsynet med baldakiner. Længst mod vest med front mod alteret var otte stole opført i en enkelt række af forhøjede stole med baldakiner med små foranstående skabe med lås. Langsiderne bestod af 20 forhøjede stole med baldakin på

hver side, og 29 simplere stole i forreste række, fig. 1. Hjørnestole og stole ved indgange blev ikke anvendt, således var i alt 75 stole formentlig i brug (Manhag 2021, 414–415).

Stolene var i daglig brug af Domkapitlets medlemmer i forbindelse med messer og bønner frem til reformationen i 1536. Efter reformationen blev stolene forsat brugt, men i mindre udstrækning. I 1666 etablerede den svenske regering Lunds Universitet og tildelte ved samme lejlighed Domkapitlets godsbesiddelser til universitet, så snart disse blev ledige. Domkapitlet opløstes ved kongebrev i 1671. Herefter var korstolenes funktion reduceret til lejlighedsvis brug i forbindelse med ceremonielle aktiviteter, som for eksempel ved overrækkelse af ph.d.

grader (Barnekow 1946, 38; Manhag 2021, 414–415). En tradition, der holdes i hævd, idet domkirken stadig danner rammen om disse fejring.

Korstolenes anvendere bestod formentlig af prælater (højstående gejstlige), kannikker, kannikkevikarer, korpræster, dekaner (forstander for Domkapitlet) og elever (Manhag 2021, 416). Stolene længst mod vest med front mod alteret var forbeholdt de højst rangerende medlemmer af domkapitlet, mens dekaner sad på de to stole tættest på alteret (Manhag 2021, fig. 3). Almindelige kannikker og kannikkevikarer anvendte de bagerste stolerækker langs nord- og sydsiden, mens elever formentlig var placeret på de simple forreste rækker.

Ekdals undersøgelser

Korstolsfundet publiceredes første gang i 1836 af professor Carl Georg Brunius, der stod for overvågningen af en omfattende renovering af Domkirken, hvor også korstolene blev flyttet (Brunius 1836, 147). Arkivstudier af museumsinspektør Andreas Manhag¹ har imidlertid frembragt et ikke tidligere erkendt dokument, der viser, at det ikke var Brunius men Ekdahl, der overvågede nedtagningen af korstolene, og som dermed også gjorde og registrerede fundet (Manhag 2021, 418). Dokumentet består af Ekdahls optegnelser fra dagene 16.–24. august, hvor korstolene blev fjernet (Ekdahl 1833a). Det fremgår af Ekdahls optegnelser, at de første fund var tre mønter, beskrevet som 2 små brakteater og en Erik XIII penning.

”Derefter börjndes rifningen kl ½7....Ved nedre Stolradens borttagande funnds redan 2^{ne} små brakteater af silver och en penning af Erik XIII^s. Vid middagstiden då nedtagningen ad den övre stolraden börjades funnds

4 penningar, hvoraf likväl en förkom innan arbetarne lemnade dem ifrån sig. Af de 3 igenblivne var en brakteat och 2^{ne} präglande på begge sidor. Den ena tyktes vara från nämde E^s tid, den andra var otydlig.” (Ekdahl 1833a, fra Ekdahls optegnelser d. 16. august 1833, transkription forfatteren).

Selv om de første tre mønter blev gjort under den forreste stolerække, er dette et ukarakteristisk træk. Langt hovedparten af det øvrige fundmateriale er gjort i det støv og smuds, der havde samlet sig under de forhøjede bagerste stolerækker med baldakiner.

”D. 17 Aug. Kl. 5½ på morgonen infann sig professor Brunius....Med Brunius ofverenskom jag att det dam, som låg under munkbänkarne til ungefär ½ als djupte skulle först bäres bort innan rifningen börjades. Under det detta bortbars, hittades 15 mynt (mest bracteater), 3 gamla knifvar med benskaft, åtskilliga papperslappar af gamla anteckningar från 1400-talet...” (Ekdahl 1833a, fra Ekdahls optegnelser d. 17. august 1833, transkription forfatteren).

I sine beskrivelser opdeler Ekdahl stolene i nord- og sydrækken og adskiller forreste og bagerste rækker, men differentierer ikke mellem stolene på langsiden og de vestligste stole med front mod alteret, der var forsynet med skab. Det præcise fundsted for nogle genstande er noteret i Ekdahls optegnelser, men hovedparten er blot henført til enten syd eller nordsiden. Den fremsynede præst forstod hurtigt fundets betydning, og besluttede at solde smudslaget under stolene.

”...Jag legde strax 2^{ne} karlar, som böjade sålla soporna eller dammet som låg under stolarne och fann på detta sätt ungefär 100 äldre silfvermynt mest bracteater, jemte en del

1 Tak til Andreas Manhag for værdifulde informationer og diskussioner.

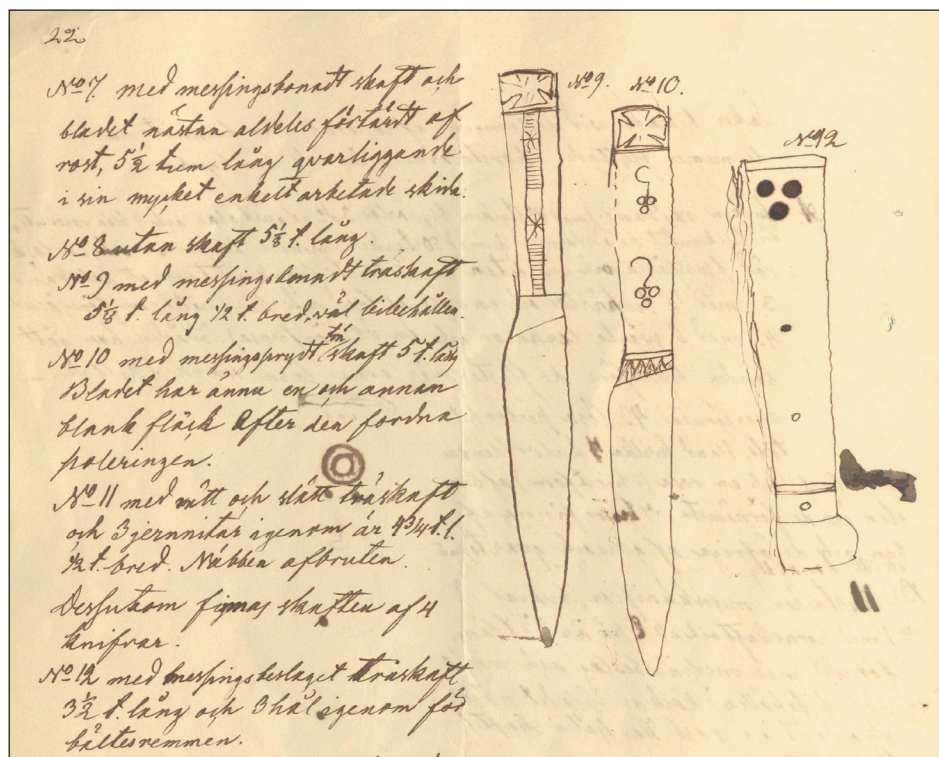

Fig. 2: Udsnit af Ekdahls detaljerede liste med beskrivelser af de genstande, der blev fundet under korstolene (Ekdahl 1833b).

små papperslappar med skrift på...” (Ekdahl 1833a, fra Ekdahls optegnelser d. 17. august 1833, transkription forfatteren).

Hovedparten af de mindre genstande, heriblandt mønterne, er fundet ved soldning, og kan således kun henføres til enten syd- eller nordsiden. Ekdahl noterer, at der er forskel på tykkelsen af smudslaget under stolene. Manhag har på baggrund af Ekdahls protokol estimeret tykkelsen på det fundforende smudslag under korstolene (Manhag 2021, 419). Laget var tykkere og mere jævnt fordelt under den sydlige stolerække i forhold til den nordlige stolerække, hvor smudslaget var ujævnt fordelt. Det tykkeste lag fandtes dog under den nordlige række i området længst mod øst tættest på

alteret. Manhag har argumenteret for, at dette formentlig var Dekanens stol. Smudslaget indikerer altså generel større aktivitet ved den sydlige række, hvilket også ses i fundmængden, der generelt var større under den sydlige række end under den nordlige række (Manhag 2021, fig. 3). Dette gælder også for møntfundene. Ekdahl opsummerer, at der om aftenen d. 20. august var fremkommet 350 mønter under den sydlige stolerække, mens soldningen d. 21. og 22. august af smudslaget under den nordlige stolerække frembragte i alt 100 mønter (Ekdahl 1833a).

Fundets sammensætning

Ekdahl udfærdigede i november 1833 en detaljeret fundliste med nøje beskrivelser og

Kort förteckning på de under Choristerna i Lunds domkyrka hittade föremål.

- 1° Mynten, till antalet . . . se M^o Hildebrands förteckning A.
- 2° Distiker, tankespråk, Besvärjningsformel, skrifter och skriftfragmenter från Medeltiden, Musikalier och fragment af Cordes &c. B. pag. 1-20.
- 3° 4 stycken raderad jemte 50 lösa pärlor af olika raderad. B. 21.
- 4° 23 knifvar och andra verktyg. B. 21-23.
- 5° 4 knifvskidor. B. 23.
- 6° 16 skriftstift eller stiler B. 23.
- 7° Ett upplikt instrument med en helgonbild på skaftet B. 23.
- 8° Ett nålhus m. m. B. 23.
- 9° 5 fragmenter af likamånga trädskammar B. 23.
- 10° Fragment af en flagell. B. 23.
- 11° 3° Sandaler. B. 23.
- 12° En gärdelspen. B. 24.
- 13° Ett blååhorn. B. 24.
- 14° Båspännen, bokremmar med nålar, knappformar, knutor, glasbitar af gamla colorerade fenster och glaskärl m. m.
- 15° En del kort 20 till antalet, de flesta af en lek från slutet af 14 eller början af 1500 talet. B. 24, 25. jemte 2° tärningar. B. 25.
- 16° Ett sigill af Tenn eller bly. B. 25.
- 17° Ett litet blyskapel. B. 25.
- 18° 3° Nycklar. B. 25.
- 19° En bröderad pyrtad till en mårskake. B. 25.
- 20° 2° slipade krysomitaller, hvilka tillhört något smycke. B. 26.

Fig. 3: Summarisk fundöversigt utfärdigad af Ekdahl. Under punkt 1 fremgår det, at møntlisten er udført af Hildebrand (Ekdahl 1833b).

tegninger af udvalgte genstande, fig. 2. Især det spændende materiale af noter, breve og små papirstrimler med aforismer blev nøje transskriberet (Ekdahl 1833b, Manhag 2021, 423–433). I tilknytning til den detaljerede fundliste udfærdigede Ekdahl en fundoversigt, fig. 3. Af fundoversigten fremgår det, at mønterne blev inventeret af Mr [Magister] Hildebrand. Bror Emil Hildebrand var docent i numismatik ved Lunds Universitet og amanuensis ved Historiska museet i Lund, og arbejdede fra 1832 som assistent ved det Kungliga Myntkabinettet i Stockholm. Nærmeste kilder til mønternes sammensætning er således Hildebrands inventering. Der findes to møntlister. Håndskriften afslører, at begge er udfærdiget af Hildebrand. Listerne beskriver/identificerer mønterne og anfører, hvilke mønter der tilfaldt møntkabinetterne i henholdsvis Stockholm og Lund. Den ene liste er dateret til 1834, den anden liste er knap så detaljeret og er uden år (Hildebrand 1834; uden år). Møntlisterne er stort set identiske, dog med undtagelse af visse uoverensstemmelser i antal og fordelingsnøglen. Det antages her, at den mest udførlige liste fra 1834, angiver det korrekte antal mønter. I alt 432 mønter fordelt på 91 til Stockholm og 341 til Lund, bilag 1.

Ud over mønterne består de største fundgrupper af

- Skriftfragment bestående af breve, lister og små papirslapper med aforismer, der formentlig har fungeret som bogmærker (Ekdahl 1833b; Manhag 2021, 423–433).
- Skrivedeskaber; penne², 16 grifler, et helt og fem fragmenterede blækhuse, to krystaller, der antageligt har fungeret som forstørrelsesglas, og et segl (Manhag 2021, 432–436).
- Knive, der formodentlig har hængt i

kannikernes bælt (Ekdahl 1833b).

- 50 perler fra bedekranse (Ekdahl 1833b).

Af de mere kuriøse fund kan nævnes fragment af flagrum, tre sko, kors fra en messehagel og 20 spillekort (Ekdahl 1833b).

Mønterne

Da mønternes proveniens er gået tabt beror rekonstruktionen af fundet på Hildebrands beskrivelser i møntlisterne (Hildebrand uden år; 1834). Bilag 2 rummer den transskription, tolkning og refleksion, der ligger til grund for rekonstruktionen. Desværre er beskrivelserne i mange tilfælde ikke nøjagtige nok til at understøtte en præcis bestemmelse. Et eksempel er de seks mønter, der er beskrevet:

Danska Mynt

a) Före Unionen

- Mynt från Borgarkrigen
Mynt med Laurentii halster, slagen i Lund

St. Laurentius rist findes på danske penninge (de såkaldte borgerkrigsmønter) fra Erik Plovpenning (1241–1250) til Magnus Eriksson/Valdemar Atterdag (i Skåne, 1332–1360/1360–1375) (Grinder-Hansen 1996). Ud fra beskrivelsen kan mønterne således ikke dateres nærmere end 1241–1375. Der er forskel på den kronologiske profil af ”borgerkrigsmønter” i henholdsvis Vestdanmark (Nørrejylland og Fyn) og Østdanmark (Sjælland og Skåne).³ Ser man på fordelingen af mønter præget under Erik Menveds og Christoffer 2’s regeringsperioder er der markant flere mønter fra starten af deres regeringsperioder henholdsvis 1290–1299 og 1319–1329. Det antyder, at man ved tronskif-

2 Pennene fremgår ikke af Ekdahl liste, men findes beskrevet i Ekdahl beretelse om nedrivningen af korstolene

3 Fundmaterialet fra Sønderjylland er meget begrænset.

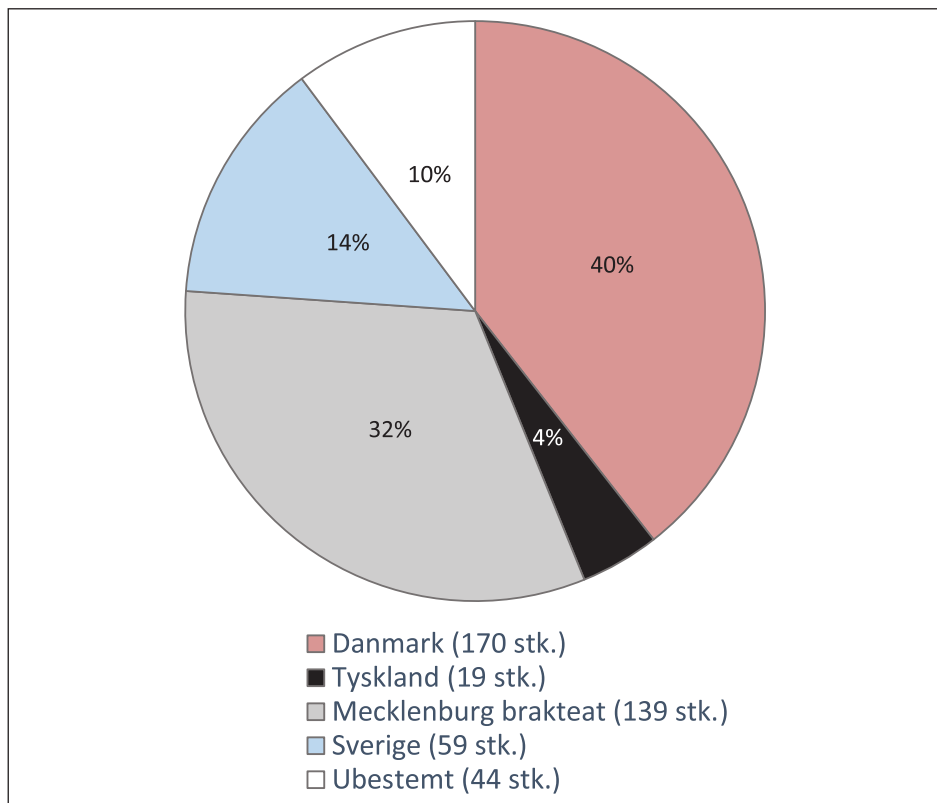

Fig. 4: Korstolsmønterne fordelt efter udmøntningssted.

tet var særlig omhyggelig med at omskifte mønter, mens der var en større tolerance over for ældre mønter, så længe det var den siddende konges udmøntninger (Ingvardson 2016, 83–84). Mønternes omløbstid havde stor betydning for antallet af tabte mønter (Grinder-Hansen 1994, 70–73). De store fundmængder fra perioderne 1290–1299 og 1319–1329 afspejler således ikke nødvendigvis større udmøntningstal, men længere cirkulationsperiode. På Sjælland og i Skåne ses der derimod en jævn fordeling af mønter frem til de to årtier, der dækker Christoffer 2's regeringsperiode, hvorefter der sker en markant stigning. Dette tyder på, at omløbstiden for "borgerkrigsmønter" formentlig var forholdsvis kort i Østdanmark (Ing-

vardson 2016, 83–84). Træet til korstolene er som nævnt fældet omkring 1355 +/-5 år. Da Ekdahls optegnelse tydeligt angiver, at mønterne er fundet umiddelbart under stolene og ikke i gulvet, kan det konkluderes at mønterne er tabt eller deponeret efter midten af 1300-tallet. Det er således mest sandsynligt, at de omtalte seks mønter er præget under Magnus Erikssons regeringsperiode. Fem mønter kan imidlertid med sikkerhed dateres til 1330'erne. Mønterne er beskrevet som

Danska Mynt

a) Före Unionen

– Mynt från Borgarkrigen

Mynt på Adv. en Nyckel; på Rev. ett Torn.

Kombinationen nøgle og tårn findes kun på en mønttype, der formentlig er præget i Lund i 1330'erne⁴ og de fem mønter dokumenterer dermed, at mønter præget 20–30 år før opførelsen af korstolene er at finde blandt materialet. I de tilfælde hvor ”borgerkrigsmønter” på baggrund af beskrivelsen dateres bredt til 1241–1375, er det tidligst mulige prægetidspunkt derfor sat til 1330 i den kronologiske analyse.

Danske, tyske og svenske mønter er identificerede. Ældste identificerede mønt er den nævnte Lundmønt præget i 1330'erne og yngste er en Frederik I (1720–1751) øre. Under korstolenes primære funktionstid var Skåne dansk, og ikke overraskende er hovedparten af de identificerede mønter danske (39 %), fig. 4. En Christian IV 2 skilling fra 1632 er den yngste danske mønt. De hyppigst repræsenterede danske mønttyper er illustreret i fig. 5:

- Erik af Pommern hulpenning (33 stk.)
- Kristoffer II/Magnus Eriksson/Valdemar Atterdag penning (26 stk.)
- Hans hvid (25 stk.)
- Christian I hvid (23 stk.)
- Erik af Pommern kobbersterling (18 stk.)

Desværre findes der ikke en samlet opdateret oversigt over kirkefundne mønter i Danmark. Sammensætningen af fund fra de enkelte kirker varierer, og beror i høj grad på udgravningsaktiviteter og metoder, såvel som kirkernes bygningshistorie i forhold til renoveringer og valg af indretning. Det er f.eks. dokumenteret, at gulvenes udformning spiller en afgørende rolle for, hvor mange mønter der optræder i kirkerne. Generelt kan det siges, at kirker med trægulve, hvor mønter kunne ”gemme” sig mellem

planker og revner, genererer et større antal mønter, end kirker med sten og flise gulve (Ingvardson 2021; Rensbro 2021). Den seneste samlede opgørelse over kirkefund er foretaget af J. S. Jensen i 1977. Af denne fremgår det, at de hyppigst repræsenterede danske mønttyper i korstolsfundet svarer til det generelle fundbillede for danske kirkemønter, hvor nøjagtig disse mønttyper udgør hovedgrupperne (Jensen 1977, 298).

Mecklenburg/oksehoved brakteater udgør med 33% typemæssigt den største enkelte møntgruppe, fig. 6. Mønterne er beskrevet som ”Brakteater med Mecklenburgska Oxhufvudet”. Brakteater med oksehoved prægedes i Mecklenburg fra slutningen af 1300-tallet (Oertzen 1900). Oksehovedbrakteater er endvidere så udbredte i skandinaviske kirker, at det er blevet foreslået, at visse typer prægedes i Sverige (Sæther 1995). Ligesom en imitation kan være udmøntet af Valdemar Atterdag i Flensborg (Grinder-Hansen 1996, 203) Mønternes lange prægeperiode og omløbstid betyder, at de 139 mønter ikke kan dateres nærmere end fra ca. 1365 til ca. 1500. Andelen af oksehovedbrakteater i korstolsfundet er væsentligt højere end andelen af oksehovedbrakteater i danske kirkegulvsmønter generelt, hvor typen dog stadigvæk udgør omkring 15% (Jensen 1977, 298). Nitten mønter kan identificeres som tyske. De tyske byer, der udgør mønternes prægested, er angivet i listen, mens mønttypen/nominalen ikke er anført. Kun i et enkelt tilfælde kan det ud fra beskrivelsen ”Stralsunds Mynt med Bokst. S” godtgøres, at det er en witten (Jesse 1928, nr. 497). Det er derfor heller ikke muligt at datere mønterne nærmere.

Endelig er 63 mønter tolket som svenske. Godt halvdelen (34 stk.) er beskrevet som

4 Bestemmelse ifølge Keld Grinder Hansen (2000): 1330–1339, Lund; Mansfeld-Büllner (1887) Kristoffer 2, Lund, nr. 532; Sømod (2000) daterer typen til 1332–1333, Kristoffer 2, Lund, D 504; Kaaber (1996) 1344, København, nr. 152–04; Bornestaf (1993): Kristoffer 2, Lund, ca. 1325, nr. 6.

Erik af Pommern (1396-1439)
Hølpenning: 33 stk.

"Borgerkrigsmønter"
(1319-1360): 26 stk.

Hans (1481-1515)
Hvid: 25 stk.

Christian I (1448-1481)
Hvid: 23 stk.

Erik af Pommern (1396-1439)
Kobbersterling: 18 stk.

2 cm

Fig. 5: Typeeksempler på de hyppigst repræsenterede danske mønttyper i korstolsfundet. De afbildede mønter tilhører ikke korstolsfundet, og findes i Den Kgl. Mønt- og Medaillesamling i København. Fotos Nationalmuseet, Danmark CC-BY-SA

b) Under Unionen

– Erik af Pommern

Bracteater med Bokst. E, utan tvivel från Eriks tid (Hildebrand 1834)

34 Bracteater med bokst. E troligen från Erik af Pomern tid (Hildebrand uden år)

Denne gruppe er tolket som svenske E brakteater præget under Magnus Eriksson eller Albrekt af Mecklenburg og dateres til 1354–1370 (Lagerqvist 1970, grup. XX-VIII/XXX). Årsagen til at Hildebrand henfører E brakteaterne til Erik af Pommern er uvis. Tolkningen styrkes af at andelen af svenske mønter i Skåne generelt stiger fra 1360-erne, således at der ses en stigning i antallet af Lagerqvist grup. XXVIII fundet i Skåne i forhold til tidligere udmøntninger. Årsagen kan være, at der sker en nedgang i udmøntningstallene fra Lund i forbindelse med uroligheder knyttet til Valdemar Atterdags generobring af Skåne. Behovet for udenlandsk mønt har herefter været større (von Heijne 2014, 112–117).

Højkoret som ”lønningskontor”

I forbindelse med store kirkerestaureringer i 1950-erne, blev man opmærksom på, at der fandtes et stort antal mønter gemt i kirkerne gulve. Men henblik på at bjerge mønterne, indledte man derfor den praksis at solde al bortgravet jord fra gulvlagene. Praksissen generede et meget stort fundmateriale fra de danske kirkegulve, men metoden betød også at oplysninger om mønternes deponeringskontekst gik tabt. Siden 1970-erne har man været bevidst om at begrænse indgreb i kirkerne. Meget få kirker er derfor totalt udgravet efter moderne standarder, således at mønternes kontekst kan inddrages i tolkningen af deres betydning (Ingvardson 2016; 2021; Jensen 1977; Rensbro 2021;

Rensbro & Moesgaard 2021). Korstolsfundet adskiller sig fra andre kirkefund, ved at have en meget specifik og i tid såvel som rum skarpt afgrænset kontekst.

Diskussionen af kirkemønternes funktion og betydning har været centreret omkring, hvorvidt kirkegulvsmønterne er resultat af bevidste rituelle deponeringer eller tilfældige tab i forbindelse donationer ved eksempel offerblokke og altre (Klackenberg 1992; Gullbekk *et al* 2021). Flere skriftlige kilder beskriver imidlertid, hvordan der dagligt blev uddelt penge til forskellige aktører i Lunds domkirke, og særligt til Domkapitlets medlemmer, der opholdt sig i højkoret, hvor korstolene var placeret.

I et gavebrev fra 1355, dvs. samtidigt med korstolenes opførelse, fremgår det, at ærkebisp Jakob, med henblik på at højne kannikernes levestandard, overdrog kannikerne i Lund en række ærkebiskoppelige rettigheder samt 200 nye skånske mark af ærkesædets godsindtægter til at dække de daglige distributioner i Lundekirkens kor.

”...Bland vore øvrige bekymringer er vel den største den, at vi med Guds hjælp sammen med vort højelskede Lundkapitel må kunne ordne det således, at kannikerne ved vor kirke, som med os skal styre og værne denne, kan udmærkes ved passende æresbevisninger og værdige gunstbevisninger, og at de må have et hæderligt underhold, som det sømmer sig....Ydermere giver vi de samme kanniker hvert år herefter i vor levetid en indtægt på 200 nye skånske mark af vort ærkebiskoppelige mensalgods til bestridelse af de daglige distributioner i koret i vor kirke i Lund på de enkelte dage i overensstemmelse med den fra gammel tid overholdte ordning; disse 200 mark påbyder vi skal årligt udgives, overgives og udbetales til kannikerne af kældermesteren og officia-len i vor Lundgård, de nuværende eller de til enhver tid værende, til fælgende terminer, nemlig 100 mark på dagen for den hellige

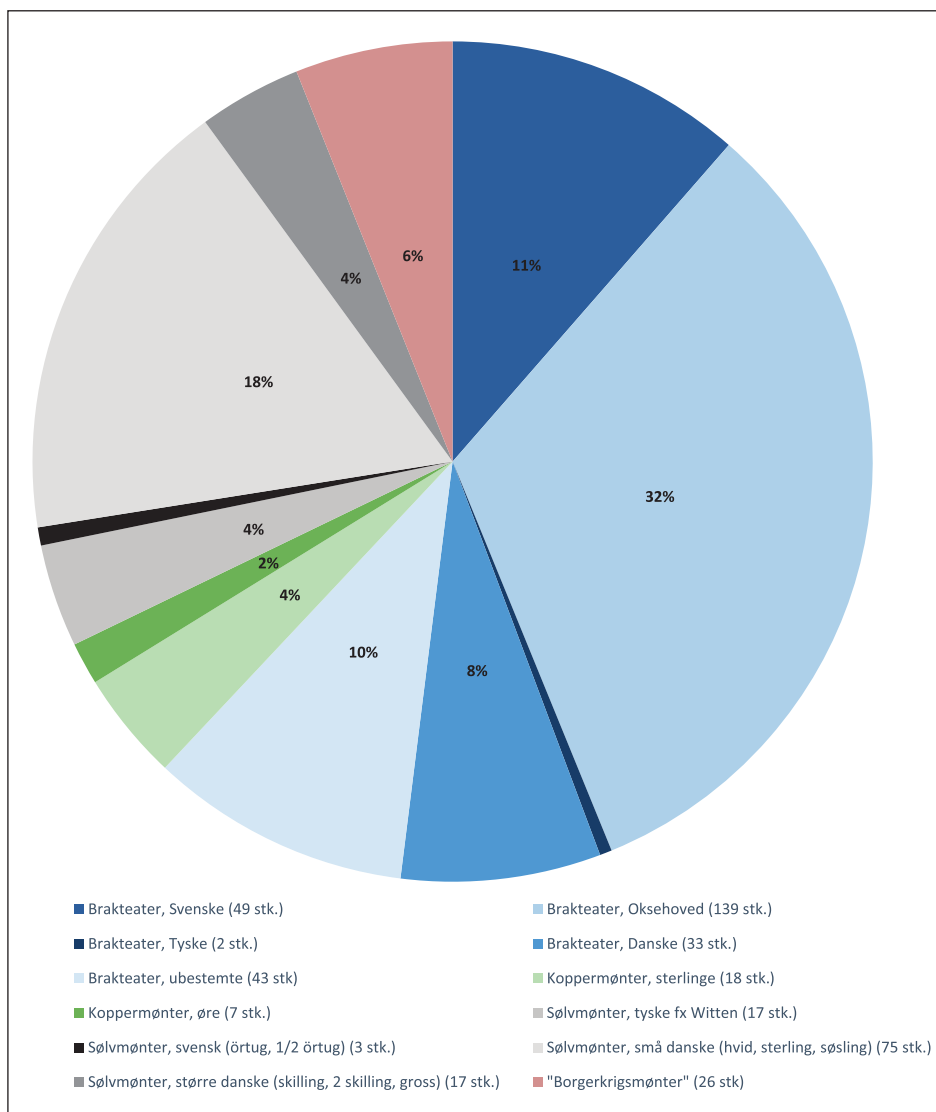

Fig. 6: Korstolsmønterne fordelt på mønttype. Små ensidigt prægede sølvbrakteater udgør ca. 60 % af materialet. Mønttypen kunne identificeres eller sandsynliggøres på i alt 417 mønter.

jomfru Marias himmelfart og de resterende 100 mark penge til næste midfastesøndag, således at de fornævnte distributioner i løbet af et år afholdes af disse to beløb, således som det er sagt ovenfor. Vi pålægger ydermere fornævnte kældermester og offi-

cial ved vor Lundgård, de nuværende eller de til enhver tid værende, i almindelighed og i særdeleshed, at de uden anden særligt påbud fra os og uden nogen vanskelighed og tøven rundhåndet udgiver, betaler, overgiver og anviser omtalte herrer kanni-

ker fornævnte pengesummer til fornævnte terminer, og ikke på nogen måde undlader det.”(Danmarks Riges Breve, 3. række, bind 4, nr. 251).

Gavebrevet angiver tydeligt, at midlerne skal anvendes til give kannikerne et ”hæderligt underhold”. De ”daglige distributioner i koret”, der omtales i brevet, må betyde at, kannikerne modtog betaling for deres ydelser i selve koret. Frem til 1500-tallet fungerede mark udelukkende som regnemønt i middelalderlige dokumenter. Udbetalingerne er formentlig foretaget i penninge, der var den eneste møntenhed i 1300-tallets Skåne. I 1355, hvor gavebrevet er udfærdiget, svarede en mark penge til 240 penninge (”borgerkrigsmønter”). Gavebrevet angiver dermed, at der på et år skulle uddeles 48000 penninge, svarende til 131 ”borgerkrigsmønter” om dagen, formentlig fordelt på de op til 40 kanniker og kannikevikarer, der sad på de bagerste ophøjede stolerækker. Det er værd at bemærke, at der i brevet henvises til ”i overensstemmelse med den fra gammel tid overholdte ordning”. Distributioner foregik altså også før 1355.

Svend Saxstrup, der var dekan ved domkapitlet, udfærdigede i 1404 sit testamente. Blandt meget andet testamenterede Saxstrup indtægterne fra en gård i Malmø til, at der årligt skulle afholdes to årtider, dvs. gudstjenester i Lunds domkirke (Netterstrøm 2021, 124). Testamentet beskriver meget nøje, hvordan pengene skulle fordeles.

”.Fremdeles overdrager jeg til nævnte Lundekirkes bygningsfond min gård i Malmø, som Gisela, enke efter Jakob Alfson, har lejet for en årlig leje af fem mark sølv at betale hvert år til en bestemt termin på den betingelse, at nævnte bygningsfonds værger, de nuværende eller de til enhver tid værende, for lejen af fornævnte gård skal holde to årtider, en for mig for en mark sølv at fordele

på følgende måde i Lundekirkens kor og nedenfor i kirken. For det første skal der gives kannikerne, som på selve dagen for min årtid har taget del i vigilierne og sjælemessen, to skilling grot, vikarerne, som ligeledes har taget del, 24 sterlinger, til dem, der celebrerer messer nedenfor i kirken, otte groter, præbendeindehaverne i koret, som ligeledes har taget del, to groter, de fattige peblinge og andre tiggende ti groter, fremdeles til dominikanerne to groter, fremdeles til franciskanerne to groter, fremdeles til nonnerne i Lund to groter, til ringerne i tårnet to groter. Fremdeles skal nævnte værger på lignende måde som min af fornævnte gård holde den anden årtid, nemlig for Bertold Pil og Bente, hans hustru og min søster, men resten af lejen af gården skal forbeholdes til nytte for Lundekirkens nævnte bygningsfond..”

Testamentet angiver tydeligt, at pengene udelukkende skulle uddeles til personer, der var til stede ved gudstjenesterne. Fra koret nævnes kanniker, kannikevikarer og præbendeindehaverne, mens der nedenfor i kirken blev uddelt mønter til munke, nonner, fattige og tiggere. Endelig skulle dem, der ringede med klokkerne betales for deres deltagelse, tabel 1. Igen kan man formode, at udbetalingerne primært er foretaget i penninge, hvilket i 1400-tallet vil sige de ensidigt prægede små sølv mønter hulpeninge. I 1400-tallet gik der 5 mark penge på 1 mark sølv og 192 penninge på 1 mark penge. Omregnes testamentes uddelinger til penninge, blev der på en enkelt dag uddelt 522 penninge i kirken, hvoraf 360 penninge blev distribueret mellem domkapitlets medlemmer, der opholdt i højkolet under gudstjenesten.

Distributionerne i koret omtales også i Lunds domkapitels statutter fra 1489. Statutterne er opdelt i 49 artikler, hvoraf artikel 12–19 omhandler ”korets værdighed” *de honestate chori*, hvilket vil sige højkolet, hvor korstolene var placeret. Formålet

Kanniker	2 x skilling grot (a 108 penninge)	216 penninge
Kannikevikarer	24 x sterlinger (a 3 penninge)	72 penninge
Præbendeindehavere	8 x grot (a 9 penninge)	72 penninge
Fattige/tiggere	10 x grot (a 9 penninge)	90 penninge
Dominikanere	2 x grot (a 9 penninge)	18 penninge
Franciskanere	2 x grot (a 9 penninge)	18 penninge
Nonner	2 x grot (a 9 penninge)	18 penninge
Ringere	2 x grot (a 9 penninge)	18 penninge
I alt		522 penninge

Tabel 1. Uddeling af penge i Domkirken efter bestemmelser i Svend Saxstrups testamente fra 1404.

med bestemmelserne var, at sikre at kannikerne bevarede korets værdighed, og beskriver blandt andet, hvordan kannikerne skulle være klædt, når de deltog i messerne. Bestemmelserne regulerer dog primært kannikernes ret til distributionerne, der finder sted i højkoret efter gudstjenesterne (Netterstrøm 2021, 148–151). Statutterne beskriver nøje hvor længe kannikerne skulle deltage i messerne for at kunne få del i distributionerne (Netterstrøm 2021, 152). Det er tydeligt, at statutternes formål var at forhindre kannikerne i blot at møde op lige inden distributionerne.

Korstolsmønternes kronologisk profil afspejler en kontinuerlig deponering af mønter fra korstolens opførelse i midten af 1300-tallet til begyndelsen af 1500-tallet, fig. 7. Den kontinuerlige deponering af mønter, kan dermed afspejle tilfældige tab i forbindelse med denne daglige håndtering af mønter i koret. Korstolsmønterne er domineret af små sølv mønter, fig. 6. ”Borgerkrigsmønter” og frem for alt middelalderens små tynde brakteater udgør størsteparten af mønterne. Møntfundene underbygger dermed, at kannikerne dagligt modtog betaling for deres ydelser i form af små sølv mønter.

Sidste paragraf i statutterne om ”korets værdighed” beskriver at kanniker, der endnu ikke var præsteviede, gerne måtte opholde sig i koret, men ikke måtte benytte stolene tættest på højalteret (Netterstrøm 2021, 153).

Områder med størst fundintensitet er netop den nordlige række tættest på højalteret, men også samlet set under den sydlige stolerække, hvor en tykt lagt støv og smuds under hele stolerækken antyder, stor aktivitet. Det var altså formentlig her, at kannikerne primært opholdt sig. Sammenholder vi med de øvrige fund, er det sandsynligt, at langt hovedparten afspejler tilfældige tab. Knive og blækhuse med hul, der har hængt i bæltet, skrivedasker, indkøbslister, bogmærker, en eller flere itubrudte bedekranse og kamme synes alle at udgøre hverdagsgenstande, tabt i forbindelse med kannikernes mange timers daglige ophold på stolene. At også mønter er faldet ud af kannikernes pung, der hang i bæltet, er derfor en meget plausible tolkning for hovedparten af mønterne.

Der ses et markant fald i antallet af deponerede mønter præget omkring eller umiddelbart før 1520, fig. 7. Det stærkt begrænsede antal efterreformatoriske mønter adskiller korstolsfundet fra danske kirkegulvmønter, idet omkring halvdelen af materialet fra kirkegulve normalt består af mønter præget efter 1536 (Grinder-Hansen 2000, 165–169). Det er nærliggende, at knytte denne forskel, til de særlige forhold og aktiviteter, der var knyttet til korstolene og deres brugere. Grafen reflekterer mønternes prægetidspunkt og ikke mønternes omløbstid. Kong Hans’ hvid udgør den yngste større samlede møntgruppe. Periodens

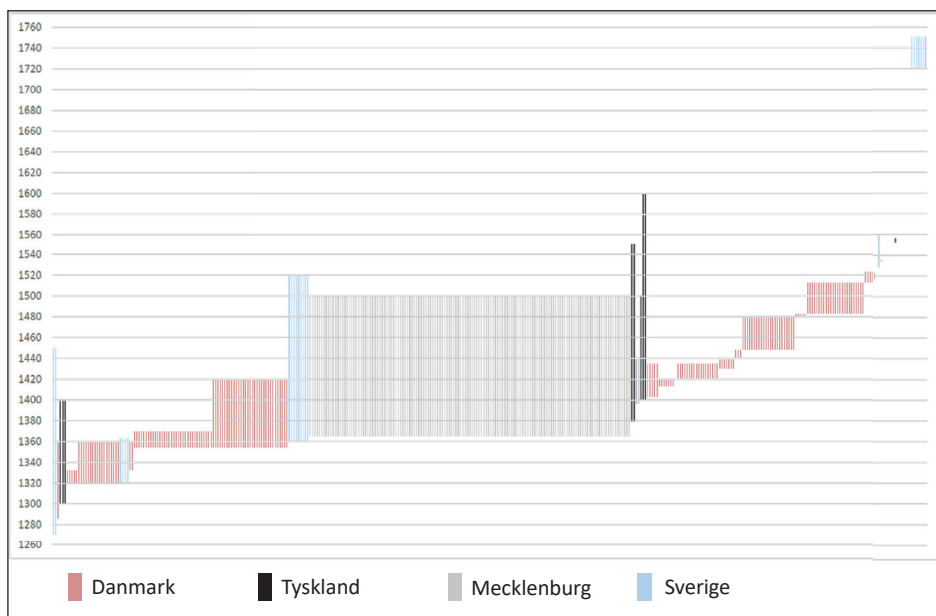

Fig. 7: Den kronologiske profil for alle daterede korstolsmønter (377 stk.). Hver mønt er markeret med en streg, der illustrerer møntens mulige udmøntningsperiode. Grafen illustrerer mønternes produktions-tidspunkt, men ikke deres deponeringstidspunkt.

skatte dokumenterer, at hvid dominerede møntomløbet frem til 1530-erne (Märcher 2018, 435; 458). Den markante nedgang er derfor formentlig ikke reel, og antallet af tabte mønter, har været mere jævnt frem til 1530-erne. Det er dermed nærliggende, at kæde nedgangen i deponerede mønter sammen med reformationen i 1536. Flere klostre og Domkapitler bibeholde visse katolske sædvaner og ritualer efter reformationen. Først i 1587 revideredes Domkapitlets statutter. Tydeligt er det, at kortjenesten nu spillede en mindre rolle. Bestemmelserne fra 1489 statutterne, der nøje beskriver hvilke forpligtelser, der udløste del i distributionerne, er afløst af en paragraf, der blot generelt pålægger residerende kanniker, at søge kor og prædiken (Bay 2021, 309). En sådan glidende overgang kan ikke genfindes i møntfundene. Mønternes kronologiske profil afspejler i stedet et markant skifte

omkring reformationen. Godtages det, at hovedparten af mønterne udgør tilfældige tab i forbindelse transaktioner i koret, viser møntfundene, at de daglige udbetalinger til kannikerne i koret stoppede efter reformationen.

Korstolsfundet rummer en gruppe af fund, der tydeligt viser at nogle af genstandene repræsenterer rituelle deponeringer. Et sæt med 20 spillekort var bevidst destruerede ved tre tværsnit og korset fra en messehagel var klippet ud, rullet sammen og deponeret under stolene. Under den sydlige stolerække, fandt Ekdahl en papirlap, oprullet og bunden med snor. Teksten indeholder en besværgelse mod en øjensygdom, endnu en amulet eller besværgelse fandtes under den nordlige række. Her var ordlyden ”Sancta elina mater marie virgine” (Sankt Helena, mor til jomfru Maria) (Manhag 2021 423–424). Det er også usandsynligt at en flagrum og tre sko

Fig. 8: Oversko fundet under korstolene. Overskoene blev båret uden over ens almindelige sko. Skoene er fint dekoreret med lyse kanter og cirkler, og har tilhørt en velhavende person. Foto: Historiska museet vid Lunds universitet.

tilfældigt er havnet under stolene. Depo-
nering af brugte sko i bygninger er et vel-
kendt fænomen fra middelalderen og frem til
1900-tallet. Skjulte sko kendes fra alle typer
af bygninger fra almindelige beboelseshuse,
til herregårde og kirkelige bygninger. Hyp-
pigst er skoene placeret ved åbninger eller
overgange, fx ved kaminer, på lofter og un-
der gulve (Swann 1996). De skjulte sko er
ofte meget slidte, og fungerede formentlig
som en form for besjælede amuletter, med
stærk tilknytning til den person, der have an-
vendt dem. To af skoene, der var skjult under
korstolene, er stadig bevarede. De er begge
indendørs oversko fra midten af 1400-tallet,
beregnet til at beskytte fødderne mod kulde
(Swann 2001, 78–79), figur 8. Denne type af
indendørs oversko, der som her oven i købet
er dekorerede, var forbeholdt de højeste so-

ciale lag.⁵ Det er således sandsynligt, at det
er en af Domkapitlets medlemmer, der har
deponeret skoene under korstolene.

Brugen af korstolene var forbeholdt kan-
nikerne, men det kan ikke afvises at andre
også kunne liste sig til at deponere genstan-
de under stolene. Det er muligt at også en del
af mønterne repræsenterer rituelle depone-
ringer, enten af kannikerne selv eller af an-
dre. På linje med deponeringer ved hellige
altre (Ingvardson 2016; 2021), har stolene
hvor kannikerner dagligt sad og fremførte
bønner, uden tvivl været et kraftfuldt sted
at yde sit offer. Korset fra messehagel og
flagrum har dog en tydelig kobling til det
kirkelige miljø, og afspejler, at disse depo-
neringer formentlig er foretaget af personer
fra Domkapitels personkreds, der havde sin
daglige gang i koret.

5 Mange tak til Vivi Lena Andersen for værdifuld information om fænomenet skjulte sko

Takket være Ekdahl, der i 1833 udviste imponerende fremsynethed, idet han metodisk soldede og registrerede materialet under korstolene, har vi i dag en guldgrube af informationer om kannikernes liv, tanker og hverdagsaktiviteter. Mønterne giver et enestående indblik i den religiøse elites møntbrug, og tilføjer nye aspekter i diskussionen om kirkemønternes funktion og betydning.

Litteratur

- Barnekow, K. (1946) Lunds Domkyrkas historia 1636–1680. I: Lunds domkyrkas historia 1145–1945, bd. 2 1536–1680, s.
- Bay, O. (2021) Domkapitlet udhules. Lunds domkapitel 1536–1671. I: A. Jarlert (red.) *Lunds domkapitels och domkyrkoråds historia*. Biblioteka Historico-Ecclesiastica Lundensis 68, Andra bandet, s. 251–428
- Bornestaf, U. (1993) *Skånska borgarkrigsmynt 1241–1377. En kronologisk och korologisk studie*. Stockholms Universitet, C-uppsats.
- Brunius, C. G. (1836) *Nordens äldsta Metropolitankyrka eller historisk och arkitektonisk Beskrifning öfver Lunds Domkyrka*. Lund: tryckt uti Berlingska Boktryckeriet.
- Callahan, W. J. (1983) *A dendrochronological investigation of the monk chairs in the Cathedral of Lund: the methods and preliminary results*. Seminarieuppsats, Lund
- Ekdahl, N. J. (1833a) *Protocoll, hållet vid rifningen af Munkstolarne vid södra siden af hægchoret i Lunds Domkyrka*. ATA, ämbetsarkivet 4, F1, Topografiska dossierer, Skåne. Lund. Domkyrkan. 1700–1800, inventeringen 1833
- Ekdahl, N.J. (1833b) *Saker hittade vid sållningen af soporne, som funnits under de numera flyttade chorstolarne i Lunds Domkyrka*. ATA, ämbetsarkivet 4, F1, Topografiaska dossierer, Skåne. Lund. Domkyrkan. 1800–1924
- Galster, G. (1972). *Unionstidens udmøntninger*. København.
- Grinder-Hansen, K. (1994) Christian II's klippinge – en studie i en effektiv møntinddragelse. *Nordisk Numismatisk Unions Medlemsblad* 1994, nr. 4, s. 70–73
- Grinder-Hansen, K. (1996) ”Kobber fulgte efter sølvet, det ringere efter det bedre”. Mysteriet om Valdemar Atterdags manglende møntvæsen. *Nationalmuseets Arbejdsmark*, 1996, s. 192–205
- Grinder-Hansen, K. (2000) *Kongemagtens krise. Det danske møntvæsen 1241–1340*. København
- Gullbekk, S.H., C. Kilger, S. Kristensen & H. Roland (2021) *Coins in Churches: Archaeology, Money and Religious Devotion in Medieval Northern Europe*. Milton: Taylor and Francis
- von Heijne, C. (2014) Ett ovanligt trettonhundratalsfynd från kvarteret Tranan i Malmö. *Nordisk Numismatisk Årsskrift*, Ny Serie, 1, s. 109–126
- Hildebrand, B. E. (1834) *Hildebrand Inv. No 663*. Statens historiska museer Inventar-nummer 633, Huvudkatalog (del B), s. 1–4
- Hildebrand, B. E. (uden år) *Mynt och Bracteater funna under gulvet i Lunds Domkyrkas östra Chor 1833*. Statens historiska museer Inventar-nummer 633, Huvudkatalog (del B), s. 5–8
- Ingesman, P. (1990) *Ärkesædets godsadministration i senmiddelalderen*. Skånsk senmedeltid och renässans, bd 12, Venskaps-Societeten i Lund
- Ingvardson, G. (2016) *Sjælefrelse eller lommespild – møntfundene fra Hedensted Kirke*. I: Hedensted Kirke. Undersøgelser og restaureringer (red.) M. Andersen & H. Mikkelsen. Det Kongelige Nordiske
- Ingvardson, G. (2021) Coins in church contexts: Hedensted Church, Jutland, Denmark. I: S.H. Gullbekk, C. Kilger, S. Kristensen & H. Roland (red.) *Coins in*

- Churches. Archaeology, Money and Religious Devotion in Medieval Northern Europe*. Routledge: London and New York, s. 269–291.
- Jensen, J.S. (1977) Kirkegulvsmønter. *HIKUIN* 3, S. 295–302.
- Jesse, W. (1928) *Der Wendische Münzver-ein*, Lübeck
- Johannesson, G. (1947) *Den skånska kyrkan och reformationen*, Lund. 1947
- Klackenberg, H. (1992) *Moneta nostra: monetarisering i medeltidens Sverige*. Stockholm: Almqvist & Wiksell International
- Kaaber, K.G. & J. Gylling Weile (2002), *Danske Udmøntninger i det 13. og 14. århundrede*, København, (manuskript, mangfoldiggjort og distribueret af Dansk Numismatisk Forening).
- Lagerqvist, L.O. (1970) *Svenska mynt: under vikingatid och medeltid (ca 995–1521) samt gotländska mynt (ca 1140–1565)*. Stockholm: Numismatiska Bokförlaget
- Manhag, A. (2021) Lost notes and Hidden Spells: Scraps of Wordly Literacy from the Choir Stalls in Lund Cathedral. I: K. H. Andersen, J. B. Netterstrøm, L. Imer, B. Poulsen & R. S. Olesen (red.) *Urban Literacy in the Nordic Middle Ages*, Brepols: Turnhout, s. 411–440.
- Mansfeld-Büllner, H. V. (1887) *Afbildninger af samtlige hidtil kjedte Danske Mønter fra Tidsrummet 1241–1377*, København
- Moesgaard, J.C: (2008) Dateringen af Christian III's mønter 1534–1540. *Nordisk Numismatisk Unions Medlemsblad*, s. 119–127.
- Netterstrøm, J.B. (2021) Domkapitlet mellem magt og magtesløshed. Senmiddelalder og reformationstid (1400–1536). I: A. Jarlert (red.) *Lunds domkapitels och domkyrkoråds historia*. *Biblioteca Historico-Ecclesiastica Lundensis* 68, Första bandet, s. 119–217
- Oertzen, O. (1900) *Die Mecklenburgischen Münzen*, Schwerin
- Rensbro, H. (2021) The archaeology of church floors. I: S.H. Gullbekk, C. Kilger, S. Kristensen & H. Roland (red.) *Coins in Churches. Archaeology, Money and Religious Devotion in Medieval Northern Europe*. Routledge: London and New York, s. 59–64
- Rensbro, H. & J.C. Moesgaard (2021) The archaeological landscape under the church floors: Coins and contexts in Aggersborg church, Jutland, Denmark. I: S.H. Gullbekk, C. Kilger, S. Kristensen & H. Roland (red.) *Coins in Churches. Archaeology, Money and Religious Devotion in Medieval Northern Europe*. Routledge: London and New York, s. 237–268
- Risvaag, J. A. (2006) *Mynt og by*. Trondheim.
- von Saurma-Jeltsch, H. (1892) *Die Saurmasche Münzsammlung deutscher, schweizerischer und polnischer Gepräge*. Berlin.
- Sieg (2017), *Siegs møntkatalog 2018*, København.
- Swann, J. (1996) Concealed Shoes in Buildings, *Costume* no. 30, 1996, s. 56–69
- Swann, J. (2001) *History of footwear in Norway, Sweden and Finland: prehistory to 1950*. Stockholm: Kungl. Vitterhets historie och antikvitets akademien
- Sæther, O. (1965) Mecklenburgske okseholdbrakteater i norske kirkefunn. *NNUM*, s. 173–178.
- Sømod, J. (2209) *Danske mønter og mønter fra lande samt områder i union med Danmark eller under dansk overhøjhed fra de ældste tider og indtil 1448*, 2 bind, Frederiksberg.
- Thomsen, C.J. (1938) Om Mynt, præget i Aarhus, udgivet med Noter og med Tillæg af C.J. Thomsens numismatiske Arbejder af Georg Galster. *Nordisk Numismatisk Unions Medlemsblad*, s. 237–244.
- Østergaard, B. (1995) Rigsrådets hvid – ikke 1448, men 1481–83. *Nordisk Numismatisk Unions Medlemsblad*, s. 34–39.

Hildebrand Inv. N° 663.Föred. d. 1² Aug. 18⁴⁴

Mynt fannas under golvpet i det gamla
Högskoret i Lunds Domkyrka, hvaraf,
enl. H. Majst. rådiga Mäst. af d. 22da Maj 18⁴⁴, sås för
Kongl. Myntkabinettet utvaldas tyvel för
det fannas finnes behöfligt, och det öfriga
tillställas Kongl. Universitetet, Lunds Mynt-
Gämsling. —

Daniska Mynt.Kongl. Lunds Summa.
Myntk. Myntsk.a) Före Unionen.Mynt från Borgarkrigen 1349-1449.

Mynt med Laurentii halft, flagga, Lund	1.	3.	6.
De med Krona på Ad. — — — —	1.	1.	2.
De på Ad. en Mycket; på Rev. ett Törn.	1.	4.	5.
De på Ad. en Landsfäst; på Rev. ett Kors.	—	2.	2.
De — med Kors — — — —	—	2.	2.
De — med ett Ankare — — — —	1.	—	1.
De — med Bohstafven W — — — —	1.	—	1.

Små otydliga Mynt, förmodligen från
förra tid, åtminstone äldre än
Unionen — — — —

2. 5. 7.

b) Under Unionen.Eriks af Pommern.

Lunds mynt af dålig halt — — —	6.	12.	18.
De De af bättre halt — — —	3.	4.	7.
Mynt flagga i Nessved — — —	2.	3.	5.
De på Gurre flott — — —	3.	4.	7.
Brastaler med Krona, utan tröskel från Eriks tid. — — —	7.	27.	34.
De De med Krona, fannollet från samma tid — — —	7.	26.	33.

Transport 35. 95. 130.

	1755	1795	1798
Transport			

Christopher af Bayern.

Mynt slaget i Malmö	1.	2.	—
---------------------	----	----	---

Interregnum efter Kon. Christopher.

Mynt slaget i Malmö	2.	3.	—
---------------------	----	----	---

Præctat med et Lejon, möglichen for denne tid	1.	—	—
--	----	---	---

Christiern I.

Mynt slaget i Malmö	5.	18.	—
---------------------	----	-----	---

Præctat med Krönt Co.	2.	2.	—
-----------------------	----	----	---

Hans.

Mynt slaget i Malmö	5.	15.	—
---------------------	----	-----	---

Do i Helsingborg	1.	—	—
------------------	----	---	---

Do i Bergen	1.	—	—
-------------	----	---	---

Norppa Mynt (Moneta Norvegi)	2.	1.	—
------------------------------	----	----	---

c) Efter Unionen

Christian II.

Mynt slaget i Wisby	—	1.	—
---------------------	---	----	---

Do i Malmö under Greve Jepden	1.	—	—
----------------------------------	----	---	---

Fredrik I.

Mynt (6 lønning) slaget i Københavns	1.	—	—
--------------------------------------	----	---	---

Christian III.

Mynt slaget i Aarhus	—	1.	—
----------------------	---	----	---

Do (2 Skilling) i Københavns	—	1.	—
------------------------------	---	----	---

Do (2 Skilling) i Ribe	—	1.	—
------------------------	---	----	---

En Skilling Danske 1544, 1550	2.	—	—
-------------------------------	----	---	---

Fredrik II.

En Skilling af aar 1564	1.	—	—
-------------------------	----	---	---

Do 1565	—	1.	—
---------	---	----	---

Transport	60.	141.	201.
-----------	-----	------	------

	Transport	Kongl. Myntk.	Lund Myntk.	Summa
<u>Christian 11.</u>		60	141.	201.
En Hverd af 16 ⁴²	—	—	2	2
En Skilling af 2. 16 ²⁰	—	1	—	1.
To Skilling af 2. 16 ⁴²	—	1	—	1.

Svenska.

Bracteater med 2 ^{re} motvänderkronor	1.	1.	—	2
Do med Rikst. S.	1.	1.	—	2.
Eriks af Pomeris Stockholms Örtug.	—	1.	—	1.
Gustaf 1:s Wetterås Half Örtug.	1.	—	—	1.
Drottin. Ulrika Eleonoras och Kon.	—	—	—	—
Fredrik 1:s Ett Öre k. m.	—	7.	—	7.

Tyska

Schleswigs Mynt	—	1.	—	1.
Holsteds Do	1.	—	—	1.
Mynt af Johan Alb. Hert af Mecklenb.	1.	—	—	1.
Do från Güstrow, Wismar &c. med Oxhufvad	2.	4.	—	6.
Bracteater med Mecklenburgiska Oxhufvadet	6.	133.	—	139.
Stralsunds Mynt med Hadenvapen.	—	2.	—	2.
Do Do Rikst. S.	1.	—	—	1.
Prenssiska Kärnastarens	1.	—	—	1.
Bracteater med Örnvingar	2.	1.	—	3.
Litet mynt med 4 torn, möjl. Hamb.	1.	—	—	1.

Okända Bracteater.

med menniskohufvad	4	5	—	9.
med ett uanförsigligt do	1	—	—	1.
— en utpräkt hand eller dyt.	1.	1.	—	2.
— en flaps krona öfver ätsting figurs	2.	1.	—	3.

Transport. 88. 301. 389.

	Transjekt	Kongl. Myntk.	Länd. Myntk.	Summa
		88	701	789
Brakt med bokst. n ?	—	1	—	—
De — W (Wisky ?)	—	1	1	—
De — en Lilja	—	1	1	—
Söndriga, styckiga eller utplanade	—	—	46	—
småa färra fragment	—	—	—	—
Ett otydligt mynt	—	—	1	—
En spårpenning eller pollett	—	—	1	—
Summa	—	91	748	839

Hildebrands beskrivelser 1834/uden år	Tolkning				Tildelt ifølge Hild. 1834/u. år			
	Område	Autoritet	Mønttype	Datering	By	Reference	Stockholm	Lund
	Danska Mynt(a) Före Unionen/Mynt från Borgarkrigen /13749-1440/							
1	Mynt med Laurentii halster, slagen i Lund	Erik Plovpenning-Magnus Eriksson	penning	1241-1360	Lund?		1	5
								6
2	Do med Krona på Adv	Erik Plovpenning-Valdemar Atterdag	penning	1241-1375			1	1
								2
3	Do På adv. En Nyckel; på Rev. Eitt Torn	Kristoffer II-Magnus Eriksson	penning	1330-1340	Lund	MB 532	1	4
								5
4	Do På Adv. En Lansspets; på Rev. Eitt Kors	Magnus Eriksson	penning	1332-1360	Lund	MB 663	0	2
								2
5	Do _ med Kors	Erik Plovpenning-Valdemar Atterdag	penning	1241-1375			0	2
6	Do _ med ett Ankare/et st. med et ankar (Århus?)	Erik Menved-Magnus Eriksson	penning	1286-1360			1	0
								1
7	Do_ med Bokstaven W	Kristoffer II-Valdemar Atterdag	penning	1319-1360	Lund/ Slesvig/ Roskilde	MB 528, 593, 680	1	0
								1
8	Små styrdiga Mynt, förmodligen från samma tid, åtminstone äldre än Unionen	Dansk	penning	1241-1375			2	5
								7/6

	Hildebrands beskrivelser 1834/uden år	Tolking					Tildelt ifølge Hild. 1834/u. år			
		Område	Autoritet	Mønttype	Datering	By	Reference	Stockholm	Lund	I alt
	Danska Mynt/Uden Unionen/ Erik af Pommern									
9	Lunds mynt af dårlig halt	Danmark	Erik af Pommern	kobberster- ling	1420-1435	Lund	Galster 10	6/9	12/9	18
10	Lunds mynt af bedre halt	Danmark	Erik af Pommern	sterling	1413-1420	Lund	Galster 9	3/4	4/3	7
11	Mynt Slagna i Næstved	Danmark	Erik af Pommern	sterling/ hvid/kob- bersterling	1403-1435	Næstved	Galster 2,3 eller 4, 7	2/3	3/2	5
12	Do do på Gurre Slott/7 st slagna på Gurre Slott på Seland	Danmark	Erik af Pommern	gros	1430-1439	Gurre Slot	Galster 16	3/4	4/3	7
13	Bracteater med Bokst. E. utan tvivæl från Eriks tid/34 Bracte- ater med bokst. E troligen från Erik af Pommern tid.	Sverige	Magnus Eriks- son/Abrekst af Mecklenburg	brakteat penning	1354-1370	Kalmar	Lagerqvist XXXVII/XXXX	7/17	27/17	34
14	Do do Krona, sannolikt från samma tid/33 Bracteater med Krona, uten tvivæl från Eriks tid	Danmark	Erik af Pommern	hulpenning	1400-1420	Næstved og Lund	Galster 5	7/12	26/16	33/28
	Danska Mynt(b) Under Unio- nen/Christopher af Bayern									
15	Mynt Slagna i Malmö	Danmark	Christoffer af Bajern	sterling/ hvid	1440-1448	Malmø	Galster 19-20	1	2	3
	Danska Mynt(b) Under Uni- onen/Interregnum efter Kon. Christopher									
16	Mynt Slagna i Malmö	Danmark	Rigsrådet	hvid	1481-1483	Malmø	Galster 22	2/3	3/2	5
17	Bracteæt med Lejon, mögling- en från denna tid/1 st. Bracte- æt med ett Lejon, från Erik af Pommern eller Christophers tid	Danmark	Erik af Pommern	Lebard brakteat penning	1396-1439	Næstved	Galster 12	1	0	1
	Danska Mynt(b) Under Unio- nen/Christiern I									
18	Mynt Slagna i Malmö	Danmark	Christian I	hvid	1448-1481	Malmø	Galster 23	5/12	18/11	23
19	Bracteæt med Krönt C	Danmark	Christian II	bleffert	1513-1523		Hede (Chr III) 23	2	2	4
										Ondateret, se Siegs Møntkatolog.

Hvidebrands beskrivelser 1834/uden år	Tolkning					Tidelt ifølge Hld. 1834/u. år			
	Område	Autoritet	Mentype	Datering	By	Reference	Stockholm	Lund	I alt
	Danska Mynt(b) Under Unio- nen/Hans								
20	Mynt Slagna i Malmö	Hans	hvid	1483-1513	Malmø	Galster 31	5/10	15/10	20
21	Do do Aalborg	Hans	hvid	1483-1513	Aalborg	Galster 36	1	0	1
22	Do do Bergen	Hans	hvid	1483-1513	Bergen	Galster 151- 154	1	0	1
23	Norska Mynt (Moneta Norwei)	Hans	hvid	1483-1513	Trond- hjem	Galster 155, 158	2	1	3
									se Risvaag 2006 for møntsted (findes også med Sankt Olavs navn, Galster 157, 159-162).
	Danska Mynt(c) Efter Unio- nen/Christian II								
24	Mynt slaget i Wisby	Søren Norby	hvid/skil- ling	1517-1523	Visby	Galster 143- 145	0	1	1
25	Do _ under Grefen fejden/ Christian II slaget af hans anhangere under Greffejden 1536) 1 st. slaget i Malmö.	Christoffer af Oldenborg og Albrecht 7. af Mecklenburg		1534-1535	Malmø og København		1	0	1
	Danska Mynt(c) Efter Unio- nen/Fredrik I								
26	Mynt (6 Penning) slaget i København	Frederik I	søsling	1524	Køben- havn	Galster 57	1	0	1
	Danska Mynt(c) Efter Unio- nen/Christian III								
27	Mynt slaget i Aarhus/1 st. Aarhus mynt, føre kroningen	Christian III	4 skilling-2 mark	1535	Aarhus	Galster 92-95	0	1	1
28	Do. (2 skill) i Kjøbenhavn	Christian III	2 skilling	1536	Køben- havn	Galster 105	0	1	1
29	Do. (do.) i Ribe/ st. Do/2 skilling s. i Ribe 1536	Christian III	2 skilling	1536	Ribe	Galster 108	0	1	1
30	En Skilling Dansk 1547; 1550	Christian III	skilling	1547	Køben- havn	Hede 6b	1	0	1
		Christian III	skilling	1550	Køben- havn	Hede 6b	1	0	1

	Hildebrands beskrivelser 1834/uden år	Tolkning					Tildelt ifølge Hild. 1834/10. år			
		Område	Autoritet	Mentype	Datering	By	Reference	Stockholm	Lund	I alt
31	Danska Mynt(c) Efter Unionen/Fredrik II									
32	En Skilling af år 1564/11 st. Skilling Klipping af år 1564	Danmark	Frederik II	2 skilling	1564			1	0	1
33	Do _____ 1565	Danmark	Frederik II	2 skilling	1565			0	1	1
	Danska Mynt(c) Efter Unionen/Christian IV									
34	En Hvid af 1602	Danmark	Christian IV	hvid	1602			0/1	2/1	2
35	En Skilling af år 1620	Danmark	Christian IV	skilling	1620			1	0	1
36	Toskilling af år 1632	Danmark	Christian IV	2 skilling	1632			1	0	1
	Svenska									
37	Bracteater med 2nd motvända kronor	Sverige	Magnus Eriksson	brakteat penning	1319-1363		Lagerqvist XXIX	1	1	2
38	Do _____ med Bokst. S	Sverige	Magnus Eriksson	brakteat penning	1319-1363	Söderköpning	Lagerqvist XXVIII 3	1	1	2
39	Erik af Pommern Stockholm Örtug	Sverige	Erik af Pommern	örtug	1396-1439	Stockholm	Gäslar 195-197; Lagerqvist 1-3	0	1	1
40	Gustaf 1:s Westerås Half Örtug	Sverige	Gustaf I	1/2 örtug	1528-1560	Västerås		1	0	1
41	Drothn. Ulrika Eleonoras och Kon. Frederik 1:s Elt öre k.M.	Sverige	Ulrika Eleonora-Frederik I	öre	1718-1751			0	7	7
	Tyska									
42	Sleswigs Mynt	Slesvig						0	1	1
43	Halstens do	Holsten						1	0	1
44	Mynt af Johan Alb. Hert. af Mecklenb.	Mecklenburg	Johan Albert, Hertug af Mecklenburg		1552-1556			1	0	1
45	Do. från Gustrow, Wismar etc. med Oxhufud	Mecklenburg eller Gustrow						2	4	6
	Wismar		Byen			Wismar				

skilling findes ikke som klipping, derfor tolket som 2 skilling, hvilket stemmer med arslal.

1 skilling 1565 findes ikke. Derfor mentlig ligeledes 2 skilling klipping, som mønten ovenfor.

Slutningen af regeringen.

Se Hejhe 2014 for mønstet.

Gustrow havde byudmøntning i senmiddelalderen og hertugelig udmøntning i 1500-tallet. Fordelingen af de 6 mønter mellem Gustrow og Wismar kendes ikke. Udmøntningen i Wismar var en stadsudmøntning.

Hildebrands beskrivelser 1834/uden år			Tolkning		Tidelt ifølge Hild. 1834/u. år							
			Område	Autoritet	Mønttype	Datering	By	Reference	Stockholm	Lund	I alt	
46	Bracteater med Mecklenburgska Oxhufvudet	Mecklenburg		Mecklenburg brakteat		1365-1500			6/89	133/50	139	
47	Stralsunds Mynt med Sladensvapen	Stralsund		Byen	Witten?	1379-1550	Stralsund		0	2	2	
48	Do_ Bokst. S	Stralsund		Byen	Witten	1400-1500	Stralsund	Jesse 497	1	0	1	
49	Preusiska Härmästarens/1 st. Preusiska Härmästaren Micha...	Tyske Orden		Michael, ordensmester		1413-1422		Jfr Saurma 5022-5023	1		1	
50	Brakteater med Örnvingar/3 st. Bracteater med en fläkt örn (Örnvinger?)	Lübeck?			blaffer/hulpenning	1300-1400		Jesse 284	2	1	3	der findes andre tyske brakteater med ørn, som Nordhausen og Thüringen, men Lübeck synes mest sandsynlig.
51	Litet mynt med 3 torn, möjl Hamb.	Hamborg?							1	0	1	
52	Okända Bracteater Med Menniskohufud	Sverige		Brakteat	penning	1360-1520	ukendt	Lagerqvist XXXII	4/6	5/3	9	Lagerqvist XVII, Valdemar (1250-75) synes er være for tidlig. Kan også være Lübeck.
53	Med ett vanskäpigt do_/1 st. med vanskäpigt Menniskohufud ?? Bredvid ett kors (falsk)	ubestemt							1	0	1	
54	– en utsträckt hand eller ligl.	ubestemt			penning				1	1	2	
55	– en slags krona og en otydlig figur/3 st. med en slags Krona ??? 3 adelig figur.	ubestemt							2	1	3	
56	Bract. med bokst. n ?	ubestemt							1	0	1	
57	Do_ W (Wisby ?)	Gotland		Brakteat	penning	1270-1450	Visby	Lagerqvist XXXIV	1	1	2	
58	Do_ en Lilja	Strassburg		Byen	penning	1400-1600		Lilienpfennig	1	1	2	Usikker bestemmelse.
59	Söndriga, otydliga eller upplånade samt finare Fragmenter/31 st. otydliga och upplånade bracteater samt en del fragmenter af bract och mynt	ubestemt							0	36/31	36/31	
60	Ett otydligt mynt/1 Riga ? Mynt En spelpenning eller pollett	Riga					Riga		0	1	1	
		ubestemt							0	1	1	I listen 1834 angives at 132 afleveres til Lund, men summen er 131.

Olsborgsklippingen: Ett bortglömt myntfynd från Naverstads socken, Bohuslän

Anton Larsson

I boken *Myntfynd från Bohuslän*, volym 11 i landskapsinventeringen över Sveriges mynthistoria, gjorde Richard Kjellgren (2004) en genomgång av historiska myntfynd längs Västkusten. I denna korta artikel presenteras ytterligare ett myntfynd, från Naverstads socken i den nordbohuslänska Bullarebygden, som inte återfinns i Kjellgrens gedigna studie.

Olsborg (fornlämningsnr. RAÄ Naverstad 218:1), även kallad *Olofsborg*, är belägen på det s.k. Slottsberget vid Södra Bullaresjöns östra strand i Naverstads socken. Möjligen är Olsborg i grund och botten en av Bohusläns många fornborgar från järnåldern men platsen är mest känd för en kort användningsperiod under Kalmarunionens sista dagar. En liten borg anlades då på Slottsberget av norsksvenska rebellstyrkor. Denna var i bruk åren 1502–1504, fram till att en dansk natträd förstörde anläggningen under ett julgille 1504. Därefter befästes klippan igen av svenska styrkor åren 1523–1526 under Gustav Vasas ockupation av Viken (d.v.s. norra Bohuslän) under det s.k. 'befrielsekriget'. Även år 1570 under Nordiska sjuårskriget övervägde Johan III:s befälhavare att återta Slottsberget, men inget blev av med det och ruinen förblev just en ruin (Berg 1904b).

Sommaren år 1902 utförde arkeologen Wilhelm Berg, känd för sina många utgrävningar av bohuslänska kloster- och borgruiner, en undersökning av Olsborg på uppdrag av dåvarande Göteborgs och Bohusläns Fornminnesförening (idag Fornminnesföreningen i Göteborg). I slutet av augusti 1902 publicerade *Svenska Dagbladet* en målande beskrivning av Olsborg, Berg själv, och de pågående utgrävning-

arna. Journalisten Johan Hertz, under signaturen 'Tubal Kain', inkluderad i en kort redogörelse över fyndmaterialet att "i själfva portöppningen fanns ett litet mynt, antagligen en klipping från Kristian II:s tid" (Tubal Kain 1902, s. 9).

Det tar tid att bearbeta arkeologiska resultat. Söndagen den 24 januari 1904 höll Berg ett föredrag om undersökningen för Kungliga Vetenskaps- och Vitterhets-Samhället i Göteborg (KVVS) på dess årsmöte, vilket hölls på Börsen i Göteborg. I den tryckta versionen av detta tal listade Berg "ett mynt från Kristian II" (Berg 1904a, s. 6) bland fynden.

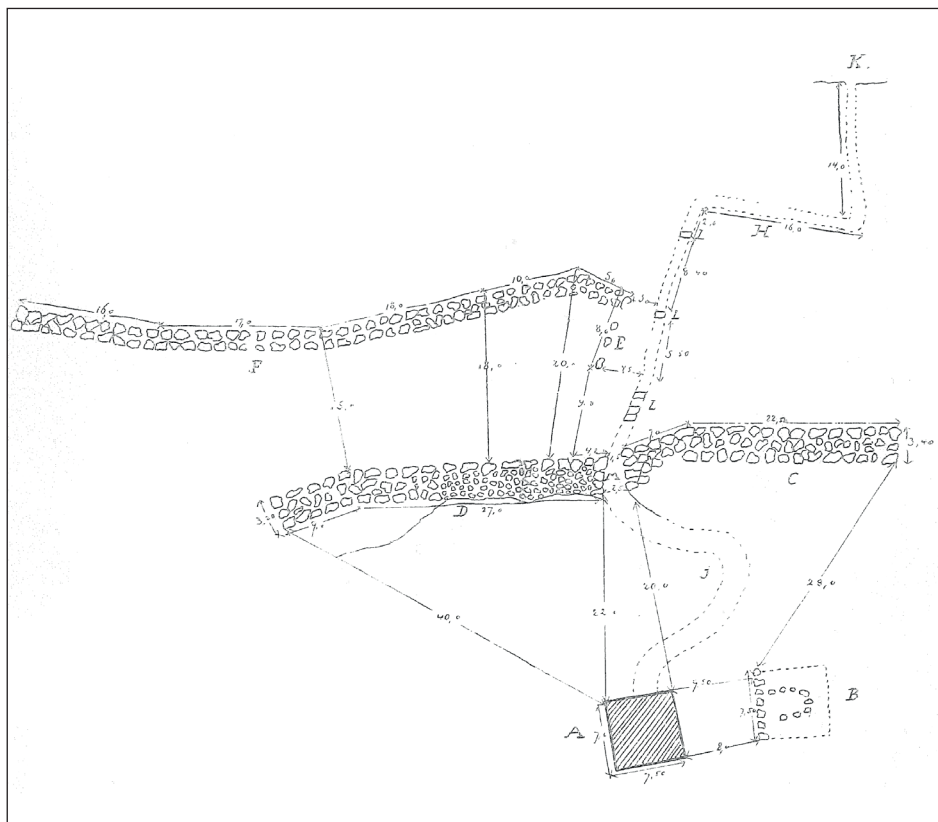
Senare under 1904 utgav Fornminnesföreningen det tjugonionde häftet av tidskriften *Bidrag till kännedom om Göteborgs och Bohusläns fornminnen och historia*. I denna ingick en längre artikel med titeln 'Olofsborg' där Berg källkritiskt redovisade borgens historia samt rapporterade om 1902 års utgrävningsresultat. På Slottsberget låg bland annat ett par breda, utrasade vallsektioner som Berg menade sannolikt var anlagda under dess tid som fornborg under järnåldern men som åter utnyttjats åren 1502–1504 samt 1523–1526 (se fig. 1). Om den s.k. portöppningen, en 1,5 m bred öppning i en av vallarna där man kunde passera in och ut ur försvarsanläggningen, noterade Berg följande:

"Att emellertid berget, äfven på den tid fästet var i stånd, legat i dagen, visas deraf att man omedelbart på detta, sedan torf och mossa aflägsnats, fann rätt mycket kol, spår af furubjelkar och tegelstycken samlade i fördjupningarne, äfvensom ett litet fyrsidigt, tunnt och svartnadt stycke, möjligen af

tegel, kol, trä, kalk och bäckbelagd näver
(Berg 1904b, s. 539–540).

Med absolut största sannolikhet rör det sig om, d.v.s. ifall Berg bestämt myntet korrekt, antingen en av kung Kristian II:s kopparklippingar från 1518–1522, de s.k. *attenpenningarna* (se fig. 2), eller en av de imitationsklippingar som Gustav Vasa lät prägla under samma år för att störa den danska ekonomin. Båda sorterna klippingar, de äkta danska och de svenska förfälskningarna, blev kortlivade (se vidare Moesgaard 2020).

Detta passar också väl in i Olsborgs andra och sista användningsfas, nämligen

Figur 1. "Plan af Olofsborg", ur Wilhelm Bergs (1904b) undersökningsrapport. Portöppningen där klipningen påträffades är markerad med bokstaven "M" och belägen mitt i det södra vallpartiet.

Figur 2. Kristian II, klipping. Kungliga Myntkabinetet. Foto: Kenneth Jonsson.

åren 1523–1526 då det satt en svensk fogde i borgen och beskattade de nordbohuslänska bönderna, plundrade danska skeppsvrak, hamnade i bråk med både lokala svenska, danska och norska ledare, m. m. (se Berg 1904b för en redogörelse över dessa dramatiska år). Under denna tid var lilla Olsborg, belägen på en isolerad klippa i Bullarebygden, administrativt centrum för den svenska ockupationen av Viken, vilken påbörjats år 1523 och bekräftats i Malmö recess 1524, fram tills det att borgen 1526 övergavs till fördel för den mer lättillgängliga Karlsborg vid Hamburgsund. Därifrån styrdes Viken till 1532 då regionen återlämnades till Danmark-Norge (Andersson 2021).

Wilhelm Berg gjorde liknande myntfynd år 1909 vid undersökningen av just Karlsborgs ruiner (fornlämningsnr. RAÄ Kville 439:1). Denna befästning anlades 1455 av den svenske riksmarsken Tord Karlsson Bonde och togs åter i bruk av Gustav Vasas trupper under ockupationen av Viken. Utöver ett antal äkta norska, danska, svenska och tyska mynt från hela platsens brukningstid märks särskilt en falsk dansk korshvid i mässing, präglad i Fredrik I:s namn, från Karlsborgs fas som svenskt ockupationsfäste under 1520- och 1530-talet (Kjellgren 2004:65–66).

Var tog då Olsborgsklippingen vägen? En del av de ganska oansenliga fynden från Bergs undersökning 1902 fanns en gång i tiden i nuvarande Göteborgs stadsmuseums samlingar, men det är högst oklart om de finns kvar idag eller har gallrats, och eftersom museets magasin ska flyttas till nya lokaler under de kommande åren kan det dröja innan man får någon klarhet i detta.

Källor

- Andersson, Tomas. 2021. *Bohusläns historia: från järnålder till 1658*. Lund: Historiska media.
- Berg, Wilhelm. 1904a. "Undersökningen af Olofsborg. Högtidstal vid Vetenskaps- och Vitterhetssamhällets. Af byråchefen Wilhelm Berg". *Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning* 1904-01-25 (nr. 19B), s. 5–6.
- Berg, Wilhelm. 1904b. "Olofsborg". *Bidrag till kännedom om Göteborgs och Bohusläns fornminnen och historia*, tjugonionde häftet (sjunde bandets tredje häfte), s. 441–561.
- Kjellgren, Richard. 2004. *Sveriges mynthistoria: landskapsinventeringen. II. Myntfynd från Bohuslän*. Stockholm: Kungl. Myntkabinetet.
- Moesgaard, Jens Christian. 2020. I skyggen af 500-årsjubilæet for blodbadet i Stockholm: status på forskningen i Christian II's klippinge. *Svensk numismatisk tidskrift* (2020:7), pp. 153–159.
- Tubal Kain. 1902. "Utgräfnngen af gränsfästet Olofsborg". *Svenska Dagbladet* 1902-08-24 (nr. 224), s. 8–9.

Cirkulationen av Erik av Pommerns kopparsterling i medeltida Danmark

Albin Hedin

Forskning om kopparsterlingens cirkulation har gjorts utförligt inom dagens danska gränser vilket inkluderar regionerna Själland, Fyn och Jylland (Horsnæs 2020). En del av medeltida Danmark har dock inte inkluderats, Skåneland. Den regionen är i stort inom Sveriges gränser och består av Halland, Skåne, Blekinge och Bornholm. Orsaken till exkluderandet beror på att Sverige har proportionerligt färre fyndmynt i jämförelse med Danmark som främst beror på olika lagstiftningar gällande metallsökarutrustning. Metaldetektor började på 1970-talet användas utbrett för att hitta ar-

keologiska fynd. För privatpersoner i Sverige så krävs det tillstånd från Länsstyrelsen medan i Danmark så krävs det endast tillstånd från markägaren. De proportionerligt färre fynden har resulterat i att Skåneland, i medeltida Danmark, inte har genomgått systematiskt i forskning om myntcirkulation under Erik av Pommern. Denna artikel kommer att presentera en sammanfattning av kopparsterlingens cirkulation i medeltida Danmark, med en del av Skåneland inkluderat (Hedin 2023).

Kopparsterlingen är bland de vanligaste metallsökarfynden i dagens Danmark.

Kopparsterling, Galster 7, Næstved. Den kongelige Mønt- og Medaillesamling, inv.-nr: GP 882.1. Foto: Andreas Mogensen. CC BY-SA, Nationalmuseet, Danmark.

Kopparsterling, Galster 10, Lund. Den kongelige Mønt- og Medaillesamling, inv.-nr: GP 612.29. Foto: Andreas Mogensen. CC BY-SA, Nationalmuseet, Danmark.

Kopparsterling, Galster 14, Odense. Den kongelige Mønt- og Medaillesamling, inv.-nr: RP 593.1. Foto: Andreas Mogensen. CC BY-SA, Nationalmuseet, Danmark.

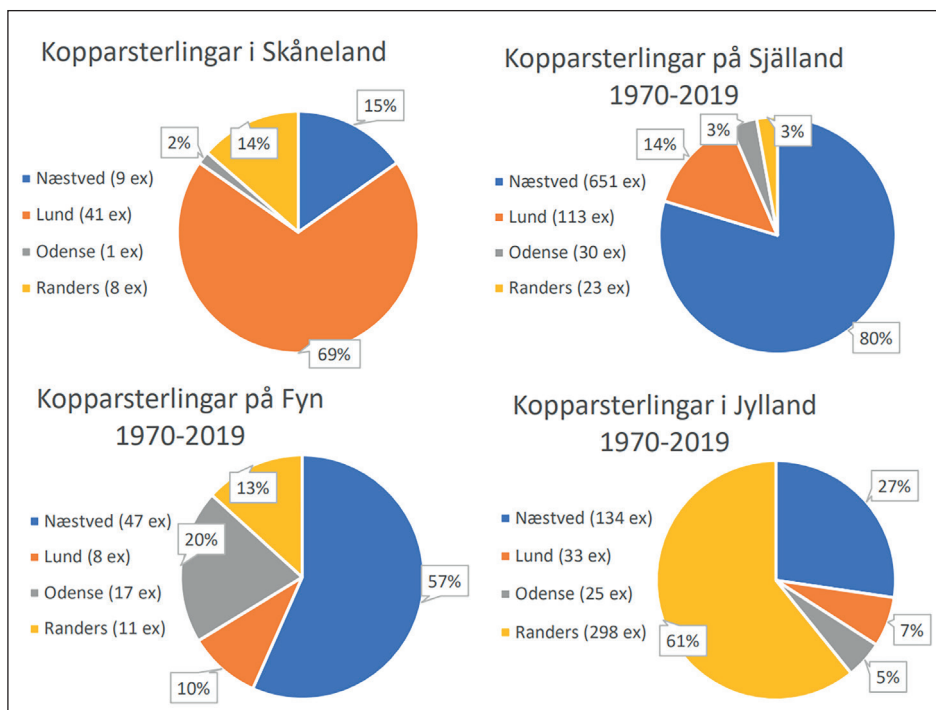

Kopparsterling, Galster 15, Randers. Den kongelige Mønt- og Medaillesamling, inv.-nr: FP 664.5. Foto: Søren Greve. CC BY-SA, Nationalmuseet, Danmark.

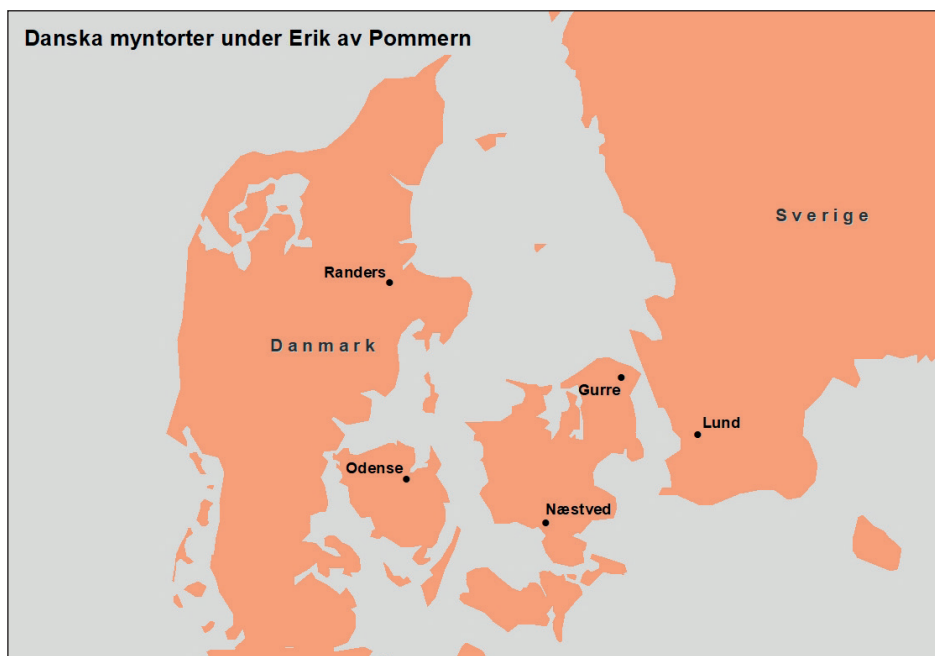
Figur 1. Kopparsterlingar från de fyra myntorterna.

Det enda fyndmyntet som är vanligare är skillingmynt från 1771 (Horsnæs 2020:27). Myntet präglades under Erik av Pommerns regeringstid (1396–1439) i medeltida Danmark och ersatte den tidigare (silverhaltiga) sterlingen ca 1420. Galster daterade kopparsterlingen till ca 1422 baserat på skriftliga källor som uttrycker missnöje över införandet av valören eftersom dess reella värde var så lågt (Galster 1972), som till stor del beror på att myntet nästan enbart är kopparhaltigt (Heljeback 2016:9). Då kopparsterlingen är ett så vanligt fyndmynt så har dateringen uppskattats ha ett längre tidsspänn. Moesgaard baserar detta på hur länge kopparsterlingen förekommer i skattfynd samt att den inte förkommer tillsammans med gros-mynt (1430-talet), vilket gör

att dateringen blir ca 1420–30/35 (Moesgaard 2005: 80f., 84). Inom denna period så präglades myntet på fyra platser, i Næstved (Galster 7), Lund (Galster 10), Odense (Galster 14) och Randers (Galster 15). Namnet på myntorten är skrivet i omskriften på åtsidan (bortsett från undertypen Lindahl 39). Kopparsterlingar från Næstved och Randers är enklare att bestämma eftersom de dessutom har symboler i korset på åtsidan (Næstved: treklöver, Randers: ring). Det gör att myntorterna Lund och Odense är svårare att bestämma, särskilt eftersom exemplar ofta är dåligt bevarade och korroderade, och kan därav vara underrepresenterade. De fyra myntorterna är placerade i vardera dansk region under medeltiden: Næstved på Själland, Lund i Skåneland, Odense på Fyn

Figur 2. Procentuell fördelning av ensamfunna kopparsterlingar i de medeltida danska regionerna. Från Skåneland inkluderades endast fynd gjorda i Halland, Blekinge, Kristianstads län och Lund. Figur av författaren efter SML 9, 10 & 15; Carelli 2005; Horsnæs 2020.

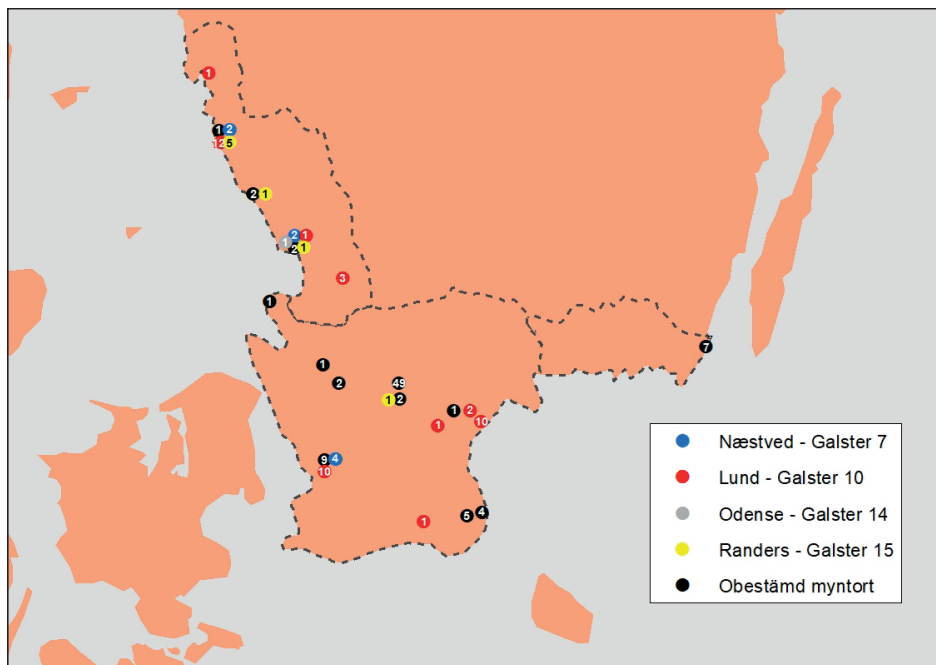

Figur 3. Karta med de danska myntorterna under Erik av Pommern. Lund och Næstved är i stort aktiva under hela Eriks tid, medan Randers och Odense endast präglar kopparsterlingar ca 1420–1430/35 och Gurre endast präglar Gros-mynt under 1430-talet. Figur skapad av författaren i GIS.

och Randers i Jylland. Förutsatt att myntet börjar cirkulera i dess lokala region (exv. Lund i Skåneland) så går det att mäta hur väl vardera typ har cirkulerat i medeltida Danmark genom att jämföra fördelningen i samtliga regioner.

Horsnæs (2020) är den mest kompletta studien inom dagens danska gränser och är baserad på alla fynd som har gjorts mellan åren 1970–2019. Det har även gjorts en studie på lägre skala i Märcher (2018) baserat på fynden mellan åren 2015–2016. Sammanlagt så har det hittats 5374 kopparsterlingar i Danmark under åren 1970–2019, 1528 av dessa hade bestämbar myntort. Eftersom Horsnæs undersöker cirkulation i vardera danska amter (motsvarar svenska län) så kvarstår 1391 kopparsterlingar med bestämbar myntort och uppgift om vilken amter de är funna i. Ett av mynten är från

Bornholm och valdes bort eftersom det var en del av Skåneland. Flest fynd var gjorda på Själland. Där var fördelningen 651 från Næstved, 113 från Lund, 30 från Odense och 23 från Randers. På Fyn har minst antal kopparsterlingar hittats inom dagens Danmark. De består av 47 från Næstved, 8 från Lund, 17 från Odense och 11 från Randers. Till sist så består fynden från Jylland av 134 från Næstved, 33 från Lund, 25 från Odense och 298 från Randers. Vad resultatet visar översiktligt är att kopparsterlingen inte cirkulerade på längre distanser till de andra danska regionerna. Det är eftersom de lokala typerna inte blandas upp i de andra regionerna. Næstved-typen cirkulerar bäst med högst antal i både Själland och Fyn samt utgör typen en betydlig andel i Jylland. Randers-typen cirkulerade bra i Jylland men spreds inte till Fyn och

Figur 4. Geografisk fördelning av ensamfunna koppärsterlingar i Blekinge, Halland, Kristianstads län och Lund. Figur skapad av författaren i GIS efter SML 9, 10 & 15; Carelli 2005.

Själland i högre grad. Typen som cirkulerade i lägst grad är koppärsterlingen från Odense som inte ens utgör högst andel som lokal myntort. Lund-typen är vanligast på Själland vilket beror på närheten med Skåneland, som även kan ses på amt-nivå där Fredriksborgs amt vid kusten har högst antal Lund-typer funna inom dagens Danmark (Horsnæs 2020:27ff.).

Koppärsterlingens cirkulation i Skåneland har studerats delvis (Hedin 2023) baserat på uppgifter från *Sveriges mynthistoria: landskapsinventeringen* (SML) och Carelli (2005). Dessa täcker en del av fyndmynten i Skåneland. SML täcker Blekinge (2000), Halland (2003) och Kristianstads län i Skåne (2015). Alla fyndmynt från Skåne kunde i nuläget (2023) inte inkluderas eftersom Malmöhus läns landskapsinventering inte är publicerad, däremot tack vare Carelli (2005) så kunde alla fynd från utgräv-

ningarna i Lund inkluderas. Fynd som har gjorts efter dessa verk har publicerats har inte inkluderats i resultatet för denna artikel. Antalet fynd av koppärsterlingar inom danska Skåneland är förväntat ett proportionerligt mindre material i jämförelse med dagens Danmark. Totalt inom urvalet så har det hittats 146 koppärsterlingar, där 59 har bestämbar myntort. Samtliga 7 koppärsterlingar funna i Blekinge har obestämd myntort (SML 9: Bl 78) vilket gör att resultatet väger tyngre på Halland och Skåne. Resultatet för hela Skåneland visar att det är nio från Næstved, 41 från Lund, en från Odense och åtta från Randers. På översikt så är det en dominans av Lund-typen vilket är förväntat eftersom det är den lokala typen för regionen. Vad som sticker ut är en högre andel Randers-typer och en lägre andel Næstved-typer. Det är intressant eftersom båda anses vara överrepresenterade

Galster nr.	Antal	Myntort	Socken	Referens
Galster 7	2	[Næstved]	Övraby	SML 10: Ha 371b
Galster 7	1	Næstved	Lund	Carelli 480
Galster 10	1	Næstved [inkonsekvent med typ]	Lund	Carelli 284
[Galster 7]	1	Næstved	Lund	Carelli 1060
[Galster 7]	1	Næstved	Lund	Carelli 1013
[Galster 7]	1	Næstved	Lund	Carelli 1731
[Galster 7]	3	Næstved	Varberg stad	SML 10: Ha 297b
[Galster 10]	1	Lund	Halmstad stad	SML 10: Ha 107
[Galster 10]	1	Lund	Hanhals	SML 10: Ha 129
[Galster 10]	3	Lund	Knäred	SML 10: Ha 155a
[Galster 10]	11	Lund	Varberg stad	SML 10: Ha 297b
[Galster 10]	1	Lund	Åhus stad	SML 15: SkK 386b
[Galster 10]	1	Lund	Åhus stad	SML 15: SkK 370
[Galster 10]	1	Lund	Åhus stad	SML 15: SkK 365
[Galster 10]	6	Lund	Åhus stad	SML 15: SkK 363b
[Galster 10]	1	Lund	Övraby	SML 15: SkK 445
[Galster 10]	1	Lund	Lund	Carelli 85
Galster 10	1	Lund	Lund	Carelli 557
Galster 10	1	Lund	Lund	Carelli 483
[Galster 10]	1	Lund	Lund	Carelli 310
[Galster 10]	1	Lund	Lund	Carelli 290
[Galster 10]	1	Lund	Lund	Carelli 251
[Galster 10]	1	Lund	Lund	Carelli 201
[Galster 10]	1	Lund	Lund	Carelli 1695
[Galster 10]	1	Lund	Lund	Carelli 1669
[Galster 10]	1	Lund	Lund	Carelli 1628
[Galster 10]	1	Lund	Varberg stad	SML 10: Ha 297b
Galster 10	2	Lund	Norra Åsum	SML 15: SkK 193
[Galster 10]	1	Lund	Åhus stad	SML 15: SkK 365
[Galster 10]	1	Lund	Östra Sönnarslöv	SML 15: SkK 428
Galster 14	1	[Odense]	Övraby	SML 10: Ha 371b
[Galster 15]	4	Randers	Varberg stad	SML 10: Ha 297b
[Galster 15]	1	Randers	Tjörnarp	SML 15: SkK 281
[Galster 15]	1	Randers	Varberg stad	SML 10: Ha 297b
[Galster 15]	1	[Randers]	Falkenberg stad	SML 10: Ha 39
Galster 15	1	[Randers]	Övraby	SML 10: Ha 371b
[Galster 7/10]	7	Næstved/Lund	Kristanopel	SML 9: Bl 78
Galster 7/10	2	Næstved/Lund	Falkenberg stad	SML 10: Ha 39

<i>Galster nr.</i>	<i>Antal</i>	<i>Myntort</i>	<i>Socken</i>	<i>Referens</i>
[Galster 7/10]	1	Næstved/Lund	Halmstad stad	SML 10: Ha 88
[Galster 7/10]	1	Næstved/Lund	Simris/Simrishamns stad	SML 15: SkK 263
Galster 7/10	1	Næstved/Lund	Simris/Simrishamns stad	SML 15: SkK 258a
[Galster 7/10]	2	Næstved/Lund	Simris/Simrishamns stad	SML 15: SkK 245
[Galster 10/15]	1	Lund/Randers	Östra Sönnarslöv	SML 15: SkK 431a
[Galster 10/14]	1	[Lund/Odense]	Torekov	SML 15: SkK 284
[Galster 14/15]	1	Odense/Randers	Halmstad stad	SML 10: Ha 107
[Galster 7/10/14/15]	1	[Næstved/Lund/ Odense/ Randers]	Varberg stad	SML 10: Ha 297b
[Galster 7/10/14/15]	43	[Næstved/Lund/ Odense/ Randers]	Brönnestad	SML 15: SkK 24
[Galster 7/10/14/15]	6	[Næstved/Lund/ Odense/ Randers]	Brönnestad	SML 15: SkK 24
[Galster 7/10/14/15]	1	[Næstved/Lund/ Odense/ Randers]	Gråmannatorp	SML 15: SkK 73b
[Galster 7/10/14/15]	2	[Næstved/Lund/ Odense/ Randers]	Riseberga	SML 15: SkK 235
[Galster 7/10/14/15]	2	[Næstved/Lund/ Odense/ Randers]	Tjörnarp	SML 15: SkK 281
[Galster 7/10/14/15]	1	[Næstved/Lund/ Odense/ Randers]	Vä	SML 15: SkK 330
[Galster 7/10/14/15]	1	[Næstved/Lund/ Odense/ Randers]	Östra Sönnarslöv	SML 15: SkK 442a
[Galster 7/10/14/15]	3	[Næstved/Lund/ Odense/ Randers]	Östra Sönnarslöv	SML 15: SkK 442a
[Galster 7/10/14/15]	1	[Næstved/Lund/ Odense/ Randers]	Lund	Carelli 614
[Galster 7/10/14/15]	1	[Næstved/Lund/ Odense/ Randers]	Lund	Carelli 536
[Galster 7/10/14/15]	1	[Næstved/Lund/ Odense/ Randers]	Lund	Carelli 438
[Galster 7/10/14/15]	1	[Næstved/Lund/ Odense/ Randers]	Lund	Carelli 385
[Galster 7/10/14/15]	1	[Næstved/Lund/ Odense/ Randers]	Lund	Carelli 1742
[Galster 7/10/14/15]	1	[Næstved/Lund/ Odense/ Randers]	Lund	Carelli 1677
[Galster 7/10/14/15]	1	[Næstved/Lund/ Odense/ Randers]	Lund	Carelli 1676
[Galster 7/10/14/15]	1	[Næstved/Lund/ Odense/ Randers]	Lund	Carelli 1074
[Galster 7/10/14/15]	1	[Næstved/Lund/ Odense/ Randers]	Lund	Carelli 1058

Tabell 1. Lista över kopparsterlingar som är funna i Blekinge, Halland, Kristianstads län och Lund. Samtliga är ensamfynd. Skarpa parenteser ([]) markerar korrigeringar och kommentarer. Tabell av författaren efter: SML 9, 10 och 15; Carelli 2005.

på grund av att de är lättare att bestämma, samt att Randers-typen ska vara en dåligt cirkulerande typ medan motsatsen gäller för Næstved-typen. Svaret på detta kan vara att Randers-typen främst har hittats i städer längst halländska kusten, vilket betyder att närheten med Jylland på andra sidan av Kattegatt kan ha bidragit till cirkulation. Den lägre andelen av Næstved-typen kan förklaras med att hela Malmöhus län inte har inkluderats. Närheten med Själland lär vara betydlig eftersom Lund-typen cirkulerade åt andra hållet samt att nästan hälften av kopparsterlingarna från Næstved har hittats i Lund.

Efter färdigställandet av denna artikel så blev jag uppmärksam av fynden under korstolarna i Lunds domkyrka. Dessa har inte inkluderats i materialet för resultatet ovan men de bestod av bland annat 18 kopparsterlingar från Lund och 8 mynt från Næstved där valören är oklar mellan sterling, hvid och kopparsterling. Det var ingen från Odense eller Randers (Ingvardson 2023).

Resultatet av Skånelandets cirkulation av kopparsterlingar visar den mest kompletta bilden i nuläget, men den är inte fullständig. Det fanns inte möjlighet att observera alla exemplar för bestämningar, vilket gör att antalet bestämbara kopparsterlingar kan vara högre. Under ett forskarbesök för att observera kopparsterlingarna i Ekonomiska museet – Kungliga Myntkabinettets samling så var det möjligt att korrigera några publicerade bestämningar (bl.a. SML 10: Ha 39). Vilket visar att det finns potential i att göra en komplett studie där samtliga exemplar observeras för nya bestämningar. I detta bör även alla fynd från Malmöhus län och Bornholm inkluderas. Det skulle bidra till en fullständig bild av cirkulationen i 1400-talets Skåneland.

Vidare när Skåneland observeras tillsammans med dagens Danmark så går det att lyfta fram ytterligare aspekter av kop-

parsterlingens cirkulation. Som region så liknas Skåneland med Själland och Jylland eftersom den lokala typen är dominant, i Skånelandets fall så är 69% av kopparsterlingarna präglade i Lund. Nu när det finns en indikation för Lund-typens fördelning över hela medeltida Danmark så går det att säga att dess cirkulation liknar Randers-typen, från Jylland. Båda typerna har dominans i sin lokala region, men lyckas inte spridas i en högre grad till resterande regioner. Det är till skillnad från Næstved-typen som har majoritet som lokal typ på Själland och utgör betydliga andelar i resterande regioner.

Baserat på fynd från dagens Danmark så har det nämnts att Odense-typen bör ha haft lägst grad av cirkulation (Märcher 2018:396). Detta blir förtydligat med fördelningen i Skåneland, exklusive Bornholm och Malmöhus län, där det endast finns en ensamfunnen Odense-typ vilket utgör 2% av kopparsterlingarna.

En poäng som bör lyftas gällande kopparsterlingens cirkulation, inom dagens Danmark (Horsnæs 2020) och Skåneland (Hedin 2023), är att myntorternas representativitet kan skilja sig. Kopparsterlingar präglade i Næstved och Randers förblir överrepresenterade i fyndmaterialet eftersom de är enklare att bestämma medan motsatsen gäller för Lund- och Odense-typer. Vi kan inte veta om fyndmaterialet avspeglar exakt ojämnheter från vad som producerades, men det är rimligt att anta att det finns ett sammanhang. En komplett studie i kopparsterlingens undertyper och dess kronologi skulle kunna bidra till en hypotes kring vilken produktionsmängd de olika myntorterna stod för. I sig är det svårt eftersom exemplar ofta är svårbestämbara på grund av korrosion. En hypotes skulle kunna baseras på Lindahl (1955) som har 25 undertyper av kopparsterlingar, baserat på omskriftsvarianter, varav åtta är från Næstved, åtta från Lund, fyra från Odense och fem från Randers.

En avslutande konklusion är att kopparsterlingen inte hade en högre grad av cirkulation på längre distanser i medeltida Danmark, ca 1420–1430/35. Det bekräftar av cirkulationen i Skåneland som visar förväntade resultat, som att Lund är den vanligaste typen eftersom det är den lokala myntorten. För att nyansera denna slutsats skulle framtida forskning inkludera alla ensamfunna kopparsterlingar från hela Skåneland, med Bornholm inkluderat. Det finns även utrymme för att konkretisera hur representativ varje typ är baserat på hur många undertyper den har och hur lätt varje myntort är att bestämma.

Ett stort tack till Helle Horsnæs för att hon försedde mig med data från hennes forskning om kopparsterlingens cirkulation i Danmark.

Referenser

Carelli, P. 2005. *Från Vespasianus till Leopold II: en sammanställning av jordfunna mynt i Lund 1833–1994*. Lund.

Galster, G. 1972. *Unionstidens udmøntninger: Danmark og Norge 1397–1540: Sverige 1363–1521*. København.

Hedin, A. 2023. *Myntcirkulation i Skåneland under Erik av Pommern. Inhemska och utländska mynt ca 1396–1439*. Stockholm.

Heljeback, M. 2016. Haltanalyser av danska mynt ca 1400–1448, i *Metallanalyser av mynt* 2016:1. Stockholm.

Horsnæs, H. W. 2020. De mange små kobbersterlinge, i *Fund & Fortid* (2), 27–30.

Ingvardson, G. 2023. Mellem riller og revner – Rekonstruktion og nytolkning af 500 års mønthistorie under Lunds domkirkes korstole, i *Myntstudier* 2023:1.

Lindahl, F. 1955. Danmarks mønter 1377–1448, i *Nordisk Numismatisk Årsskrift* 1955, 73–92.

Moesgaard, J. C. 2005. Erik av Pommerns danske mønter, i *Nordisk Numismatisk Unions Medlemsblad*, 79–86.

Märcher, M. 2018. En ny start i en krisetid – ca. 1380–1480, i (red.) H. W., Horsnæs, J. C. Moesgaard & M. Märcher, *Denar til daler. Danmarks mønthistorie indtil 1550*, 354–425. København.

SML 9: Bl = Myrberg, N. 2000. *Sveriges mynthistoria: landskapsinventeringen. 9, Myntfynd från Blekinge*. Stockholm.

SML 10: Ha = Bornestaf, U. 2003. *Sveriges mynthistoria: landskapsinventeringen. 10, Myntfynd från Halland*. Stockholm.

SML 15: SkK = von Heijne, C. 2015. *Sveriges mynthistoria: landskapsinventeringen. 12, Myntfynd från Skåne: Kristianstads län*. Stockholm.

Nya denarimitationer inom Hulterstad-Uggårde- och Venus Victrix-gruppen

Lennart Lind

Ännu 2003 kunde det hävdas att sammanlagt 11 imitationer av denarer från romersk kejsartid hittats i f.d. Sovjetunionen, varav 6 i Ukraina (Stribrny 2003:14). Det ger en uppfattning om det då aktuella publiceringsläget, och kanske – i någon mån – fyndläget. Men idag överstiger antalet funna mynt för Ukrainas del sannolikt 2000, att jämföra med t.ex. 63 på Gotland (Lind 2018:1). Förändringen beror på den digitala revolutionen, som med viss fördröjning nått också Ukraina, med digitala kameror och internet, samt det ökande användandet av metalldektorer. Som jag tidigare nämnt i Myntstudier, har det på senare år kommit många artiklar och publikationer om imitationer av romerska denarer från första, andra och tredje århundradet e.Kr., funna utanför vad som en gång var Romarriket (Lind 2020:68), ofta med särskild tonvikt på Ukraina.

I en artikel från 2021 framhålls fyra olika grupper av imitationer, som alla är representerade såväl utanför som i Ukraina (Dymowski & Myzgin 2021:204, Mapa 4). Det rör sig om Hulterstad-Uggårde-gruppen, som jag skrivit om (Lind 1988:117–120; Lind 2007; Lind 2018:5–9; Lind 2020), Ceres-Mulde- eller Ceres-gruppen, som jag kortfattat behandlat (Lind 2008; Lind 2018:9–10) men Dymowski mer utförligt (Dymowski 2019), Salus Augusti-gruppen, som behandlats av Stribrny (Stribrny 2003), samt den så kallade Venus Victrix-gruppen, som, så vitt jag vet, inte presenterats samlat av någon. Den består av ett mynt i en liten depå av denarer i Polen (Dymowski 2017), ett mynt i ett större denarfynd i Ungern (Stribrny 2003, Kecel nr. 7), ett mynt i Nationalmuseet i Budapest, troligen hittat i Ungern (Stribrny 2003, Tafel 9, Nr. 12),

samt 23 mynt funna eller troligen funna i Ukraina och Moldova (Lind, under arbete). Som jag framhållit, är förebilden till frånsidan på myntet Stribrny 2003, Kecel nr. 7 ett mynt från Severus Alexanders regering (222–235), med hans mors, Julia Mamaeas, porträtt på åtsidan och gudinnan Venus i helfigur på frånsidan, med texten VENVS VICTRIX (RIC IV.II, s. 99, nr. 358; BMC VI, s. 185, nr. 713) (Lind 2021:92), vilket ger ett lämpligt namn åt de 26 nu kända mynt, stampkopplade med varandra, som tillsammans bildar gruppen.

De många imitationerna från Ukraina har främst blivit kända genom internet, såsom Oleg Anokhins site, barbarous-imitations.narod.ru/, genom Violity (en auktions-site i Kiev) samt genom en grupp på Facebook. I februari 2023 utbjöds på Violity två imitationer, av någon som kallade sig Client67889, vilka bäge på olika sätt kunde stampkopplas till tidigare kända imitationer. Den ena, Violity 07.02.2023:1 (<https://violity.com/112562587-nasliduvannya-denpriya-antoniya-piya>), **Fig. 3**, hade en frånsida som var känd från Oleg Anokhins mynt AR nr. 769, **Fig. 2**, som kan kopplas till Hulterstad-Uggårde-gruppen genom åtsidan, vilken är stampidentisk med den på ett mynt från Gotland (Uggårde!), **Fig. 1**, och ett från Öland (Hulterstad!). Den andra imitationen, Violity 07.02.2023:2 (<https://violity.com/112562626-nasliduvannya-denariya-marka-avreliya>), **Fig. 6**, kunde kopplas till Venus Victrix-gruppen genom både åtsida och frånsida. Åtsidan var präglad med samma stamp som Anokhin AR nr. 641, **Fig. 5**, som har en stamp med typen Venus Victrix på frånsidan (samma som t.ex. Stribrny 2003, Kecel nr. 7), frånsidan på det

nya myntet var präglad med samma stamp som Anokhin AR nr. 1493, **Fig. 7**, som också, genom åtsidan, kan kopplas till Venus Victrix-gruppen (Lind, under arbete). Men de två mynten som bjöds ut till försäljning på Violity i februari i år är i så mycket bättre skick än de aktuella mynten på Anokhins site, att det blir möjligt att på ett helt nytt sätt bestämma frånsidornas förlagor inom den reguljära romerska myntningen.

Frånsidan på det mynt inom Venus Victrix-gruppen som först blev känt för forskningen och som gett namn åt gruppen, Stribrny 2003, Kecel nr. 7, med Tafel 1, Ke 7 – myntet fanns på bild i tryck redan 1935 (Jónás 1935, plansch, nr. 3) – kan beskrivas på följande sätt:

VEHVZV – I – CTRIX (text, något förenklad). Kvinnlig figur stående till vänster hållande osäkert föremål i utsträckt höger hand och spira eller lans i vänster hand. Vid hennes fot, tillvänster, föremål, troligen sköld.

Att texten är ett försök att återge det latinska VENVS VICTRIX förefaller obestridligt. Texten VENVS VICTRIX förekommer på många mynt från andra och tredje århundradet e.Kr., för t.ex. Faustina II och Lucilla under Marcus Aurelius (161–180), men det som gavs ut under Severus Alexander (222–235), med hans mors porträtt, är det som har den frånsida som ligger närmast frånsidan på imitationen Stribrny 2003, Kecel nr. 7 (och Anokhin AR 641, m.fl.; Lind; under arbete). Beskrivningen av typen Julia Mamaea RIC IV.II, s. 99 nr. 358, är följande: "VENVS VICTRIX. Venus stg. l., holding helmet and sceptre; at her feet, l., shield." Med utgångspunkt från det romerska myntet, är det lätt att se att den kvinnliga figuren håller en hjälm i sin högra hand. Därmed är förlagan klar och därmed är det fastslaget att gruppen som helhet kan höra till tiden efter 200, liksom Hulterstad-Uggårde-gruppen (Lind 1988:120; Lind 2007),

och även Salus Augusti-gruppen (Stribrny 2003:59–60).

Myntet Violity 07.02.2023:1, **Fig. 3**, som hör till Hulterstad-Uggårde-gruppen, har på åtsidan ett porträtt som liknar Antoninus Pius (138–161), vänt åt höger, och en text som förenklat kan återges [ANT]ONINVS AV[C] - PIVZ PP TR P XI. På frånsidan kan man av texten få ut bokstäverna O I (eller T) – III – CO. Bilden visar en kvinnlig figur som i den utsträckta högra handen håller ett osäkert föremål, kanske en patera, medan den vänstra handen håller upp en flik av klädnaden. På den stampidentiska frånsidan till Anokhin AR nr. 769 kan man ana mera text, och även text under den kvinnliga figurens fötter. Genom att sammanställa vad man kan få ut av bägge mynten, kan man rekonstruera en text TR POT III – COS ... En frånsidestext som börjar så är mycket ovanlig i romersk myntning men återfinns på mynt med den unge Marcus Aurelius porträtt från 148–149, när han ännu bara var utsedd tronföljare. Förlagan till frånsidan för imitationen Violity 07.02.2023:1 förefaller vara Marcus Aurelius (under Antoninus Pius) RIC III, s. 83, nr. 448(b–c), som beskrivs på följande sätt: "TR POT III COS II round, CLEM in ex. Clementia standing front, head l., holding patera (and) holding out skirt with l. hand". Se **Fig. 4**.

Myntet Violity 07.02.2023:2, **Fig. 6**, hör alltså till Venus Victrix-gruppen. Åtsidan har ett porträtt som kan tänkas vara ett försök att efterbilda det av en ung Marcus Aurelius. Texten är svår att återge, men skulle, med ledning av Anokhin AR nr. 641, kunna transkriberas på följande sätt: IAAΠ-AAAVRELANTONMIIAV, en förvrängning av IMP (M) AVREL ANTONINVS (AVG), en text som förekom på Marcus Aurelius mynt i början av hans regering. Frånsidans text är ännu svårare att återge med latinska bokstäver, men tar man Violity 07.02.2023:2, **Fig. 6**, och Anokhin AR no. 1493, **Fig. 7**, tillsammans, kan man komma

fram till att texten avser att efterbilda CONCORDIA AVGG, en text som inte dyker upp på romerska mynt förrän på 200-talet. Den åt vänster sittande kvinnliga figuren förefaller att hålla en patera i sin utsträckt högra hand och dubbla ymnighetshorn i vänstra. Som förlaga kan man tänka sig två olika typer i början på 200-talet, Julia Paula, maka till Elagabalus (218–222), RIC IV.II, s. 46 nr. 216, samt Orbiana, maka till Severus Alexander (222–235), RIC IV.II, s. 96 nr. 319, **Fig. 8**. Den senare är mest trolig som förlaga, eftersom den förefaller ha varit vanligast, 71 mynt i det enorma fyndet i Reka Devnia/Marcianopolis 1929 (Depeyrot 2004:136, nr. 3357), mot 16 för den förra (Depeyrot 2004:129, nr. 3153). Orbiana RIC IV.II, s. 96 nr. 319 beskrivs på följande sätt: “CONCORDIA AVGG. Concordia seated l., holding patera and double cornucopiae.” Se **Fig. 8**.

De två imitationerna som bjöds ut på Violity i februari 2023 av Client67889 uppges ha samma fyndort, Lviv i Lviv-oblastet (förutsatt att ”Location” inte ska tolkas som säljarens hemvist) och är bägge ganska välbevarade. Det finns inga uppgifter om fyndomständigheter, men det ligger nära till hands att tänka sig att de hittats tillsammans, kanske med ett antal reguljära romerska denarer. I det stora denarfyndet i Kecel i Ungern som gjordes 1934 och som från början omfattade 2816 mynt (Jónás 1935:254), av vilka 2596 publicerats med bestämning-

ar (Biró-Sey 1987), finns imitationer som hör till Hulterstad-Uggårde-gruppen och Venus Victrix-gruppen, samt även Salus Augusti-gruppen (Dymowski & Myzgin 2021:204, Mapa 4). Så imitationer från alla tre grupperna har förekommit samtidigt.

Myntet Violity 07.02.2023:2, **Fig. 6**, bekräftar att Venus Victrix-gruppen hör till 200-talet (eller senare?) snarare än 100-talet, som Hulterstad-Uggårde- och Salus Augusti-gruppen. Då återstår frågan var imitationerna tillverkats. Med tanke på fyndbilden borde det ha skett utanför romerskt område. Men en nyligen publicerad uppställning av 537 depåer av denarer funna i Europa utanför vad som en gång var Romarriket, belyser det problematiska i detta antagande (Dymowski, Bliujienė, Horsnæs et al. 2020), eftersom den visar att depåer av denarer vanligtvis har slutmynt Septimius Severus (193–211) eller tidigare.

Även om användandet av frånsidor på mynt från Severus Alexanders tid (222–235) som förlagor på så vis komplicerar antagandet, är det möjligt att utgå ifrån att imitationerna i de här tre grupperna är verk av människor boende utanför och oberoende av imperiet, men ändå under stark påverkan därifrån. Val av förlagor för imitationerna må ha varit slumpmässigt eller medvetet. Det vet vi inte förrän vi ägnat studiet av val av förlagor, både för åt- och frånsidor, mer uppmärksamhet än vad som hittills skett.

Alla foton, storlek ca 1,5:1.

Fig. 1. Imitation från Uggårde, Rone socken, Gotland. På åtsidan porträtt av Marcus Aurelius (161–180), på frånsidan guden Jupiter med åskvigg, efter en frånsida på ett mynt från Severus Alexander (222–235). Foto: Gabriel Hildebrand, KMK

Fig. 2. Imitation från Ternopil-oblastet, Ukraina. Åtsidan präglad med samma stamp som myntet från Uggårde (Fig. 1). För frånsidan, se löptexten. Anokhin AR no. 769. Med tillstånd från Universitetet i Warszawa.

Fig. 3. Imitation från Lviv, Lviv-oblastet, Ukraina. På åtsidan porträtt av Antoninus Pius (138–161). Frånsidan präglad med samma stamp som den på Anokhin AR no. 769 (Fig. 2). Violity 20.02.2023:1. Säljare: Client67889.

Fig. 4. Denar för Marcus Aurelius, 148–149 e.Kr. RIC III, s. 83, no. 448(b). På åtsidan porträtt av Marcus Aurelius. Frånsidan är förlaga till den på mynten Figs. 2 och 3. Wildwinds.

Fig. 5. Imitation från Kmelnytskyi-oblastet, Ukraina. För beskrivning, se löptexten. Anokhin AR no. 641. Med tillstånd från Universitetet i Warszawa.

Fig. 6. Imitation från Lviv, Lviv-oblastet, Ukraina. Åtsidan präglad med samma stamp som den på Anokhin AR no. 641 (Fig. 5). För frånsidan, se löptexten. Violity 07.02.2023:2. Säljare: Client67889.

Fig. 7. Imitation från Moldova. På åtsidan porträtt av ung Marcus Aurelius (ca 140–150). Frånsidan präglad med samma stamp som Fig. 6. Anokhin AR no. 1493. Med tillstånd från Universitetet i Warszawa.

Fig.8. Denar för Orbiana, maka till Severus Alexander (222–235), RIC IV:II, s. 96 no. 319, ca 225–227. På åtsidan porträtt av Orbiana. Frånsidan är förlaga till den på mynten Figs. 6–7. Foto: Angelica Landgren, SHM (CC BY 4.0)

Litteratur

- Anokhin, O: (2015): O. В. Анохин, Фальшивомонетчество у варварских племён на территории современной Украины и Молдовы. Каталог варварских подражаний. 2015. (O. V. Anokhin, *Counterfeiting at the barbarian tribes on the territory of modern Ukraine and Moldova. Catalogue barbaric imitations*). PDF: https://www.academia.edu/19525654/Анохин_О._В._Фальшивомонетчество_у_варварских_племён_на_территории_современной_Украины_и_Молдовы._Каталог_варварских_подражаний._Днепропетровск_Середняк_Т._К._2015_206_c För nummer högre än 1080: *barbarous-imitations.narod.ru/*
- Biró-Sey K. (1987): “A keceli éremlelet.” *Cumania* 9, pp. 27–71.
- BMC – Mattingly, H., *Coins of the Roman Empire in the British Museum I-*, London 1923.
- Depeyrot, G. (2004): *La propagande monétaire (64–235) et le trésor de Marcianopolis (251)*. Wetteren. (Collection Moneta, 39.)
- Dymowski, A. (2017): “A Small Hoard of Roman Denarii Found in the Region of Kuyavia. The Provenance of Imitative Coins of Roman Imperial Denarii Found in the Territory of Poland”, *Notae Numismaticae* 12, 111–122.
- (2019): “The CERES Group of Barbarian Imitations of Roman Denarii”, *Numismatic Chronicle* 179, 179–204.
- Dymowski, A., Bliujienė, A., Horsnæs, H. et al. (2020): “Roman Imperial Hoards of Denarii from the European Barbaricum”, i C. Găzdac (red.), *Group and Individual Tragedies in Roman Europe. The Evidence of Hoards, Epigraphic and Literary Sources* (Journal of Ancient History and Archaeology: monographic series, 1), 193–243.
- Dymowski, A. & Myzgin, K. (2021): “‘Wspólna waluta’ barbarzyńców? Barbarzyńskie naśladownictwa denarów rzymskich 195 z okresu Cesarstwa w skarbach znalezionych w Europie Środkowej, Wschodniej i Północnej.” (“The ‘Common Currency’ of the Barbarians? Barbarian Imitations in Hoards of Roman Imperial Denarii Found in Central, Eastern, and Northern Europe”), i E. Droberjar, B. Komoróczy (red.), *Príspevky k poznání barbarských komu-*

- nit (*Archeologie barbarů 2016 a 2018*). Brno, 195–217.
- Jónás, E. (1935): “Die sarmatisch-jazygischen Münzen der ungarischen Tiefebene und ihre Beziehungen zu Südrussland”, i *Archivum Europae Centro-Orientalis* 1 (Budapest), 254–262.
- Lind, L. (1988): *Romerska denarer funna i Sverige*. Stockholm.
- (2007): “A group of barbarous Roman denarii represented in Sweden and Hungary (and Germany and Britain?)”, i Andersen, M., Horsnæs, H. W. & Moesgaard, J.C. (red.): *Magister Monetæ. Studies in Honour of Jørgen Steen Jensen*. København, 53–58.
- (2008): ”En ny grupp imitationer av romerska denarer representerad på Gotland”, *Myntstudier* 2, 9–13. PDF. <http://www.myntstudier.se/pdf/0802hog.pdf>
- (2018): *Roman Denarii found in Sweden, 2018.1. Imitations of Roman Denarii Found in Sweden*. Stockholm. Numismatic Institute. PDF. https://www.archaeology.su.se/polopoly_fs/1.431444.1552986124!/menu/standard/file/RomanDenarii_2018_1.pdf
- (2020): “Hulterstad-Uggårde gruppen av romerska denarimitationer och en ny stampkoppling Öland-Ukraina”, *Myntstudier* 1, 68–71. PDF. https://www.su.se/polopoly_fs/1.594911.1643639751!/menu/standard/file/Myntstudier2020_1.pdf
- (2021): “Imitations of first- and second-century denarii in Scandinavia – purpose and origin”, *Nordisk Numismatisk Årsskrift, Ny serie* 2, 89–101.
- (under arbete): The Hulterstad-Uggårde group of denarius imitations, Types and Prototypes
- RIC – .Mattingly, H. & Sydenham E., *The Roman Imperial Coinage I-*, London 1923-
- Stribrny, K. (2003): *Funktionsanalyse barbarisierter, barbarischer Denare mittels numismatischer und metallurgischer Methoden – Zur Erforschung der sarmatisch-gemanischen Kontakte im 3. Jh. n.Chr., mit einem Beitrag, Vergleichende metallanalytische Untersuchungen an römischen Denaren aus der 2. Hälfte des 2. Jahrhunderts n.Chr., von Hans-Gerd Bachmann und Peter Hammer*. Mainz am Rhein 2003. (*Studien zu Fundmünzen der Antike* 18.).

Ett unikt exemplar från Reval – vad är det?

Ivar Leimus

I Uppsala universitets myntkabinett förvaras ett fascinerande och unikt myntliknande föremål (fig. 1).¹ Det är tillverkat i silver och väger 20,15 g. Åtsidan visar kung Erik XIV:s midjebild med riksäpple och svärd och hans titel på latin: ERICVS*D*G*

REX*SWECIÆ*G*. Frånsidan visar Sveriges fyrdelade vapen med vasen i mitten och ett kors nedanför. Inskriften börjar med ett litet äpple och lyder: OMNISxPOTES-TASxA DEOxESTxA (all makt kommer från Gud).² Inskriftens avslutande förkort-

1 Inventarienummer 100236. Ivar Leimus, *Das Münzwesen Livlands im 16. Jahrhundert (1515–1581/94)*. Stockholm Studies in Numismatics 1. Stockholm Numismatic Institute, Stockholm University, 1995, 44.

2 Paulus Romarbrief 13:1.

Fig. 1. Erik XIV. Reval, okänd valör 1561. Uppsala universitets myntkabinett. Foto: Kenneth Jonsson.

ning på resp. sida är osäker, G på åtsidan kan möjligen stå för Gloria och A på fransidan för Amen. Siffrorna 6 och 1 vid sidorna av vapnet daterar föremålet till 1561.

Trots föremålets rent svenska utseende anses det vara präglat i Reval (idag Tallinn), Estland.³ Det finns två skäl till den bestämningen. För det första är äpplet i början av åtsidans inskrift myntmästaren Paul Guldens märke, myntmästare i Reval 1559–1570.⁴ För det andra är det lilla korset i den nedre delen av vapnet Revals medeltida vapen och kommer från den danska Dannebrogen.⁵

Så, vad är det för föremål. Ett provmynt som Kenneth Jonsson nyligen (muntligt) har föreslagit som ett exempel på hur ett mynt från Reval skulle kunna se ut eller någonting annat? Tyvärr har vi ingen information som kan belägga ett svar på frågan. Det finns emellertid vissa indirekta källor

som kan bidra till att förstå varför och hur föremålet har kommit till.

Det är väl känt att Livländska kriget bröt ut 1558. Den livländska delen av Tyska Orden, överhuvud över en stor del av Livland, var för svag för att stå emot den ryske tsaren Ivan den förskräckliges överväldigande trupperna och Revals magistrat sökte därför hjälp från Sverige. Erik XIV:s utsända besökte Reval den 6 juni 1561, undertecknade underkastelsen och bekräftade stadens privilegier, inkl. rätten att prägla mynt. Villkoret var att på det på myntens ena sida skulle finnas antingen kungens porträtt eller Sveriges riksvapen.⁶

Eftersom inga detaljerade förordningar beträffande myntningen avtalades vid detta tillfälle och att det fanns en brist på låga valörer i staden, vid sidan av andra problem, reste utsända från Reval till Sverige (där festligheterna vid Erik XIV:s kröning på-

3 Troligen första gången i Bjarne Ahlström, *Sveriges besittningsmynt*. Stockholm 1967, nr 1.

4 Ivar Leimus, *Mintmasters as the Nodes of the Social and Monetary Network: The Life and Career of Paul Gulden (c. 1530–93). Making Livonia. Actors and Networks in the Medieval and Early Modern Baltic Sea Region* (red. Anu Mänd & Marek Tamm). Routledge, 279–299.

5 Ivar Leimus, *Zur Geschichte der Revaler (Tallinner) Wappen und Siegel. Denmark and Estonia 1219–2019: Selected Studies on common Relations. Studien zur Geschichte der Ostseeregion*, Bd. 1. Greifswald 2019, 73–80.

6 *Die Quellen des Revaler Stadtrechts*, Bd. 2, F. G. v. Bunge (red.). Dorpat, Franz Kluge, 1847, nr 72.

Fig. 2. Erik XIV, Reval, 2 mark, 1561. Estonian History Museum. Foto: förf.

gick) för att få mer detaljerade instruktioner. Förutom medlemmar av stadens råd inkluderade deputationen denna gång även myntmästaren Paul Gulden.⁷ Förhandlingarna resulterade i ett skriftligt (tyvärr odaterat) svar från Erik XIV. Vad gällde myntningen bekräftade kungen på nytt stadens myntningsrätt. Myntningen skulle följa svensk mynträkning liksom att kungens porträtt skulle finnas på en sida medan den andra sidan var reserverad för Revals vapen.⁸

Det var emellertid inte heller den slutgiltiga lösningen. Kungen skulle diskutera ärendet med sina rådgivare och först därefter meddela sina åsikter till de utsända. Erik

XIV ratificerade Revals underkastelse den 2 augusti 1561. Första intrycket är att han hade ändrat åsikt. Stadens myntningsrätt bibehölls verkligen. Likaså kvarstod villkoret att svensk mynträkning skulle gälla, kungens porträtt och tillhörande inskrift på åtsidan. Däremot nämndes inte Revals vapen på mynten.⁹

Det stannade emellertid inte där heller. Eftersom kungen inte hade tid att rannsaka problemet, blev det upp till kungens myntmästare Jost Hoyer och hans motpart Paul Gulden i Reval att diskutera och fatta beslut.¹⁰ Efter förhandlingarna befallde de ansvariga i Stockholm på kungens vägnar

7 *Quellen zur Geschichte des Untergangs livländischer Selbständigkeit*, Bd. 7, C. Schirren (red.). Reval, Franz Kluge, 1880, nr 990.

8 Schirren 1880, nr 991. Revals deputerade träffade Erik XIV ett flertal gånger i juli 1561, Kari Tarkiainen, Tallinna ja Harju-Viru rüütelkonna alistumine Rootsile 1561. *Ajalooline Ajakiri*, 2017, 1 (159), 62–64.

9 Bunge nr 73.

10 *Vnd de Ko. Mt. ohrer vorghekommenen Reise haluen sich datmal eigener Ko. Mt. person darmede nicht heft bekummeren können, sondern solkes by gemelten gesanten van Norkopingen an vns vnd an vorgemelten Ko. Mt. Muntemeister mith vollenkommenen Macht mith den Reuelischen ohrem Munte meister eine gude drechlike vnnd nuttelike Ordeninge darup thostellen schriftliken vnd mundliken bofel gegeben, dewelcke sich dan mith hogesten flite nha rekeninge vnd betrachtlinge beiden orde landes luede vnd gelegenheit darmith bekummert Darup ock einhelligen vnd eintrechtigen sich voreffenet vnd entschlaten volgender Ordeninge [...].*

Fig. 3 Wolter von Plettenberg, Reval, taler, 1528. Museum of the History of Riga and Navigation.

slutligen den 24 augusti 1561 att i framtiden skulle marker, ferdingar (1/4 mark) och schillingar, d.v.s. de gamla livländska valörerna, präglas i Reval. På åtsidan skulle marker och ferdingar ha kungens porträtt med tillhörande inskrifter, och schillingarna ett krönt E. Myntens framsida var reserverad för stadens vapen.¹¹

Efter en tid återupptogs myntningen i Reval 6 september 1561.¹² De kungliga föreskrifterna om mynträknigen liksom om myntens utseende följdes till punkt och pricka (fig. 2).¹³

Detta är den historiska bakgrunden till en diskussion om det tänkbara syftet med det myntliknande föremålet i Uppsala. Så, när kan det ha tillverkats? Bokstäverna och siffrorna är gjorda med samma punsar som för präglingen av de sista mynten för livländska Ordens härmästare Gotthard Kettler och de första mynten för Erik XIV.¹⁴ Det indikerar en tid någon gång under sommaren/hösten 1561.

Det var högst sannolikt de utsända från

Reval som 1561 tog med sig föremålet till Sverige. Kort tid efter deras ankomst, gav kungen dem tillstånd att använda Revals vapen på mynten och, trots att det inte framgick ordagrant av ratificeringen av underkastelsen, resulterade underhandlingarna mellan myntmästarna i samma principer. Följaktligen, om vi antar att det avser ett provmynt, skulle det ha stadens vapen på framsidan senast efter juli eller augusti 1561.

Härav följer att det här diskuterade föremålet måste ha tillverkats i Tallinn innan sändebuden från Reval avreste, d.v.s. i juni 1561. Då, som vi sett, visste ingen i Reval hur de nya myntens utseende skulle vara och vilken mynträkning som skulle gälla. Därför kunde inga nya mynt präglas i Reval innan mer detaljerade instruktioner hade erhållits från myndigheterna i Sverige. När allt kommer omkring var det den högsta beslutande instansen, kungen, som åtminstone officiellt bestämde hur mynten skulle se ut. Utan hans order kunde ingen myntning eller ens utformning ske.

11 Tallinna Linnaarhiiv (TLA - Tallinns stadsarkiv), 230.1.Bb1, fol. 148–148v.

12 Leimus 1995, 44.

13 Jfr Gunnar Haljak, *Livonian coins, XIII–XVIII Century. Part I. Feudal states. Livonian coins from XIII–XVI century*. Tallinn 2010, 123–147.

14 Leimus 1995, 44.

Fig. 4. Hermann von Brüggenei, Reval, taler, 1536. Kungl Myntkabinett. Foto: Gabriel Hildebrand.

I tillägg fanns det i juni bara en mycket kort och grundläggande föreskrift gällande utformningen av Revals mynt, kungens porträtt eller det svenska riksvapnet på en sida.

Men det här aktuella föremålet motsvarar inte heller dessa föreskrifter eftersom det har de svenska insignierna på båda sidorna. Samtidigt saknas ett grundläggande och obligatoriskt inslag i myntets motiv – inskriften som stadgar att det är Revals nya mynt - MONETA NOVA REVALIE. Vikten 20,15 g motsvarar heller inte något livländskt eller svenskt mynt.

Följaktligen skulle det vara mer passande att tala om ett presentationsmynt från Reval till de svenska myndigheterna, en gåva eller muta, om man så vill, för att underlätta att privilegiernas skulle bekräftas och rati-

ficeras av kungen. Sådana medaljliknande mynt var inte okända i Livland. År 1525 hade guldmynt till en vikt av 12 (senare 10) dukater präglats i Riga till ordensmästaren Wolter von Plettenberg tillsammans med en första taler i silver präglad med samma stammar.¹⁵ Talrar präglades också i Reval till Wolter von Plettenberg and Hermann von Brüggenei 1528 resp. 1536 (fig. 3-4).¹⁶ År 1545 präglades ett presentationsmynt med 2 talers vikt i Dorpat (Tartu) till biskopen Jodokus von der Recke.¹⁷ År 1563 gjordes en silvermedalj till hertig Magnus av Oldenburg, biskop i Ösel-Wiek i Haapsalu (fig. 5).¹⁸ Alla dessa numismatiska objekt är extremt sällsynta och har uppenbarligen tillverkats för speciella ändamål och i litet antal. Vad dessa ändamål var kan man bara gissa eftersom det inte finns några bevarade

15 Ivar Leimus, Medieval Livonian Gold Coins – Additional Data. - *Numizmatikos rinkiniai: istorinės Lietuvos ir su ja susijusių šalių paveldas. Mokslo straipsnių rinkinys. Lietuvos nacionalinio muziejaus biblioteka* 24. Vilnius 2015, 197–204.

16 Haljak 2010, nr 242b, 249, 85, 86, 136; Ivar Leimus, Mauri Kiudsoo & Gunnar Haljak, *Sestertsist sendini: 2000 aastat raha Eestis*. Tallinn: Äripäev 2018, 66–67.

17 Haljak 2010, 639.

18 Ivar Leimus, Liivimaa esimene medalikunstnik Erich Beck. – *Läänemaa Muuseumi toimetised* 16. Haapsalu 2013, 139–147.

Fig. 5. Magnus av Oldenburg, medalj, 1563, kopia gjuten i tenn. Estonian History Museum. Foto: förf.

skriftliga källor och man kan bara utgå från historiska händelser.

Det finns emellertid ett undantag. I juli 1563 förtecknade Paul Gulden sina utgifter för att reparera myntverket under de tre senaste åren, för att bli kompenserad för det. I samma dokument hänvisar han även till talrar som han präglat för rådet. Det visar att 378 mark 12 lod (78,78 kg) silver hade myntats till talrar. På motsvarande sätt hade han tjänat 378 mark 20 schilling för sitt arbete, d.v.s. en Rigamark för varje mark silver.¹⁹ Med utgångspunkt från en genomsnittsvikt på ca 29 g för en taler betyder det att fler än 2700 talrar måste ha präglats.

Det skedde troligen sent 1562 eller tidigt 1563 eftersom redan i april 1563 hade den lokale svenske befälhavaren Nils Krumme anklagat myntmästaren för att prägla både

falska och äkta talrar.²⁰ Rykten tenderar att spridas snabbt. Ändå så lyckades svenskar inte binda myntmästaren till anklagelsen på något sätt. I alla fall behöll Paul Gulden sitt ämbete. Det hade varit ett mycket allvarligt brott om inte allt hade skett med tillstånd från kungen eller åtminstone från guvernören.

Märkligt nog har inga talrar hittills hittats från perioden. Det var troligen efterlikningar och därför ska Paul Guldens produktion sökas bland andra väl spridda talrar. Det kan heller inte uteslutas att, av någon anledning, hade han försetts med officiella svenska stamper som hade skickats till Reval för att användas där.

*

Översatt av Kenneth Jonsson.

19 TLA, 230.1.Bb1, fol. 170v: *Jtem noch habe Jch Einem Erbaren Radt – 378 Mk lodich 12 loth Silber zu thaler gemacht daran verdienett fur Jeder marck lodich eine marck rigisch Jst – 378 Mk 20 sz.*

20 TLA; 230.1.Bb1, fol. 156v.